

**Temitã gwerã
kõ rẽ jimo'ea**

Temitãgwerã ko rē jimo'ea

Ajareaty Wajãpi, Ana Wajãpi, Iri'a Wajãpi, Jatoni Wajãpi,
Japukuriwa Wajãpi, Jawapuku Wajãpi, Kamaratupanã Wajãpi,
Karana'i Wajãpi, Karara Wajãpi, Kari Wajãpi, Ku'a Wajãpi,
Kurapi'a Wajãpi, Maka'i Wajãpi, Marãte Wajãpi,
Marinau Wajãpi, Nairu Wajãpi, Namaira Wajãpi, Namy Wajãpi,
Ororiwa Wajãpi, Pakitu Wajãpi, Pamy Wajãpi, Pi'i Wajãpi,
Pororipa Wajãpi, Pupira Wajãpi, Ripe Wajãpi, Rosenã Wajãpi,
Seremete Wajãpi, Tãtare Wajãpi, Teju Wajãpi, Toãtoã Wajãpi

Imomewa

Imovyvya	5
Koo kō rewarā kareta	6
Kwaray ypy mojikuwapa	6
Kwaray ypy omome'u ma'ē rewarā	6
Kwaray mojikuwapa	7
Karopāma	8
Koo jaity ma'ē rewarā, amō	
temitā rā jamoaty ma'ē rewarā	9
Koo kaiarā ojinō	10
Koo kai arā	11
Jimitāa rewarā	13
Pi'i amō Kurapia remikuwa	13
Temitā gwerā kō jamogeta itā ma'ē rewarā	16
Ororiwo amō Pororipa remikuwa	17
Temitā gwerā jamogeta itā ma'ē rewarā	19
Teju amō Nairu remikuwa	21
Ku'a amo Karana'i remikuwa	26
Karara amō Namy remikuwa	27
Toātoā amō Kamaratopānā remikuwa	30
Temitā gwerā jaōtā remē jamogeta	32
Temitāgwerā jaōtā remē jamogeta ma'ē	34
Tapinokae rewarā	35
Taivīgwerā ayvu kwerā karamoe remē warā	36
Seremete amō Pupirā remikuwa	
Temitā gwerā oporegeta karamoe remē mijā	36
Pi'i amō Kurapia remikwua	37
Ororiwo amō Pororipa remikuwa	39
Teju amō Nairu remikuwa Sa'i perewerā	41
Ripe amō Pakita remikuwa	43
Nairu remikuwa Anyra ome'ē mani'y ma'ē rewarā	45

Temitã gwerã ija maëkõ	47
Teju amõ Nairu remikuwa	47
Ku'a amõ Karana'i remikuwa	48
Pi'i amõ Kurapi'a remikuwa	49
Pako jarã	50
Teju amõ Nairu remikuwa	51
Karana'i remikuwa	52
Mani'o jarã omoava	53
Temitã gwerã jarã kõ rewarã	55
Temitã gwerã kõ jame'ë ojiupe	56
Temitã oturuka sa'i kõ ojiupe ma'ë	56
Jajireko ypy remë itete jĩ nijarekoi mani'y mijã	57
Mono jawyi wajãpi kõ itetejĩ õtã temitãgwerã kõ ipi	58
Karamoe warã temitãgwerã kõ	60
Karãmo arã janejiapy rerã kõ rewarã	60
Como foi feito este livro	62

Imovyvya

Jane remitã gwerã mome'uwa. Temitã gwerã momewa ãa kareta jikusiwa rerã. Tojikuwa Wajãpi kõ remitã gwerã kõ ja'e kareta pupe.

Ema'ë simõkajã janeremitã'y amõamõ gwerã ipi a'e ãa kareta omome'u teve.

Karamoe remë sa'i kõ nomõkajã ywe'ei ereko wemitã gwerã kõ mijã.

Age'e remë tẽ temitã gwerã pe'ĩ pe'ĩ simõkajã ereko. Age'e remë teve ja'y rerã wemitã gwerã kõ nomogetai itã. Amõ age'e remë amõamõ gwerã teve oposirõ koo rë.

Koo kō rewarā kareta

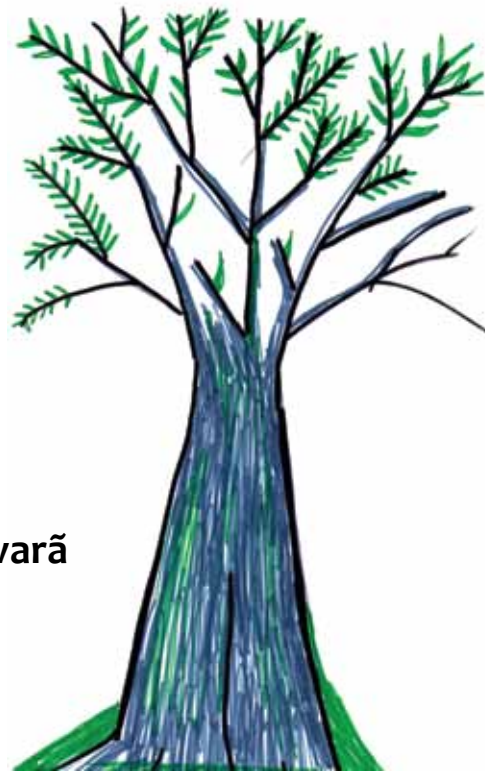
Kwaray ypy mojikuwapa

Ajagā okwa remē kwaray ypy jakuwa ipi, omome’u teve kwaray ypy. Amō tawato omome’u ve kwaray ypy ipi, oje’ē rupi omojikuwa eju owē ma’ē, e’i oje’ē: “eju owē! eju owē!” e’i oje’ē, a’e rupi jakuwa ve kwaray ypy ipi. Amō kwanu omome’u teve kwaray ypy ipi, oje’ē kwanu kwaray ypy pē ipi, e’i oje’ē “kuitiri! kuitiri!” e’i ipi. Peyryry ovykui remē jakuwa teve kwaraypy, maruka ovykui remē jakuwa teve kwaray ypy.

Amē koo’y jaesa erokwa, ajama’ē nijainōi yvy pirā koo romō ipi, naoryi temitā gwerā kō ee rewarā mō, ajawyi ysīgā tē jainō koo romō, amō evo’i repository, amō yvy pijōnā. Ajawyi awīawī kō rē korijō tē temitā gwerā kō ory ipi. Ajawyi yvye’e kwerā tē jainō koo romō, nijainōi yvytyry koo romō yvyra rapo rena tē ajawyi. Yvype tē jainō koo romō ipi.

Kwaray ypy omome’u ma’ē rewarā

Ajagā oje’ē: tītī ākasere.
A’ykae ōje’ē: wīījo!
Tawato oje’ē: tao! tao! tao!
Eju ōje’ē: kuipiri! kuipiri!

Koo’y rā

Koo’y rā pē japākōitē yvy esa, amē ysīgā tē remē jainō koo romō ipi, amē tē ory temitā gwerā ee ipi, yvy pijōna jainō teve koo romō, amē tē ory ywetē temitā gwerā kō ee, evo’i repository koo romō jainō teve. Ma’e jawyi ory temitā gwerā kō ee, yvye’eay ijupe ajawyi. Asa’y rena nijainōi koo romō ipi. Yvypirā nijainōi teve koo romō ipi.

Kwaray mojikuwapa

Ajagā okwa remē kwaray ypy jakuwa ipi. A’ykae oje’ē remē kwaray ypy jakuwa ipi.

- Tawato oje’ē kwaray ypy pē ipi.
- Kwanu oje’ē “kuitiri! kuitiri!” e’i oje’ē kwaray ypy pē ipi.
- Maruka ovykui remē jakuwa kwaray ypy ipi.
- Peyryry isaravākāma remē kwaray ypy jakuwa ipi.

Amē oo koo’y rā reka tamō kō.

Ejujimi'a oje'ẽ kwaray mytery pẽ ipi. Oje'ẽma katu kwaray jarã remẽ "ja'e jane koo'y rã resa" e'i werekwarã pẽ kupa.

- Yvype tẽ koo romõ jainõ ipi.
- Yvytyry nijaityi koo romõ ipi.
- Yvy pijõnã rẽ tẽ mani'y ory ipi.
- Ysĩgã rẽ tẽ mani'y ory ipi.

Karopãma

Pypyi opa remẽ koo jamopapai ppy, yvyty miti jamopapai ve ipi, yvype jamopapai koo romõ, ajama'ẽ yvytyrai nijamopapai koo romõ ipi. Yvype ywesõ jainõ koo romõ ma'e jawyi, yvype rẽ tẽ ory temitã gwerã kõi ipi, ajawyi yvype ywesõ tamõ kõi omopapai koo romõ inõ.

Nijamopapai ywe'ei yvyty miti ajama'ẽ koo romõ, naoryi temitã gwerã kõi ee ajawyi, amõ nijamopapai tẽ'itẽi ajama'ẽ koo rã kõi ipi, yvy pirã nijainõi koo romõ, yvyra rapoty nijainõi teve koo romõ. Yvypijonã jainõ koo romõ, amõ ysĩgã, amõ evo'i reposity, mokopejõ tẽ yvy temitã gwerã kõi rorypa.

Koo jaity ma'ẽ rewarã, amõ temitã rã jamoaty ma'ẽ rewarã

Jamopapai pa koo remẽ jaity.

Sa'i kõi oinõ ra'ĩ kasiri koo reityamõ, ajaire oinõ maire tamõ kõi e'i wairo'yry kõi pẽ, amõ wakarã gwerã kõi pẽ "age'e japosirõ tã ekoyapa rẽ" e'i tamõ kõi.

Ajaire ojatyka kupa ky'y, pẽ'i kui korijõ tẽ o'u kasiri oo kupa koo rẽ, oity koo kupa ky'y, amẽ kasiri jarã werara kasiri kooyapa pẽ to'u kõi, ajaa petẽ oity pa koo kupa, kwaray ijapẽ remẽ oitypa koo kupa. Ajama'ẽ uve tẽ kasiri enone kõi, a'e o'u mijẽ ovãe kupa. Amõ pẽ'igã kooyapa pẽ oity yvyra oo kupa.

Ajaire oity pa koo kupa remẽ, oo rã'i tamõ kõi wemimokã'ẽ romõ, pira mokã'ẽ, amõ mijarã mokã'ẽ kooya paire.

Ajaire ovaẽ remẽ, sa'i kõi omoaty wemitã rã, kara omoaty kupa, jity, asikaru rakamyrerã, mara oinõ a'e aryvo omoaty wemitã rã kupa.

Amõ tapinokae otã teve sa'i kõi, koo nokai remẽ ve, mani'y otã kupa, kara otã kupa, asikaru otã kupa, jity otã kupa. A'e ajaire koo wapy kupa remẽ owẽ tẽ upa, a'e pẽ sa'i kõi tapinokae e'i.

Amõ nijaityi tẽ'itẽi koo, yvytu rape kytywyi nijamõgwãi yvyra kõi, amẽ yvytu rape kytywyi jamogwãi remẽ, yvytu waka'a tã eru janekoty, amẽ yvyra porojuka ipi.

Amõ nijamo pãrarãgai teve koo ity, nokai amẽ.

Amõ konomiokyry erekwa ma'ẽ oposiko tẽ watyu pẽ, amõ koo oinõ watyu pẽ, tatyu amẽ wesa korijõ koo'y wajõvenã pẽ.

Ajaire ky'y amõ kwaray ovo tẽ tajõvenã koo oinõ werekwarã pẽ.

Amõ jamytanõ teve yvyrau kwerã kõ ity ipi, ãpopẽ popẽ ma'ẽ jamytanõ te ity, yvyra ra'yrerã amẽ ijypy reve jaity.

Koo kaiarã ojinõ

Amõ moapy jay remẽ tẽ koo japy ipi, amẽ tẽ koo okai katu. Ijarã ityarerã oo ra'ĩ omãjã ee. Otyvei ra'ĩ esa "osikã põ" e'i okoo pẽ amẽ e'i "kovi apytã eko" e'i.

Amẽ turi reka oo ka'a rupi. Amẽ wesa eru amẽ wapy koo ky'y, jane aryvo katu kwaray mẽ amẽ tẽ okai katu koo ipi.

Amõ mitu wapãsipãsi oka rami rẽ, amẽ tẽ yvytu okwai ipi, amõ tapekwa jãpašĩ ve ipi. Koo japy remẽ japõe wariri pẽ ãme tẽ okai katu koo ipi. Kee eu apukai "jane kokai katu wariri!" eu japõe, amõ jakare ãkagwerã jamomo koo pupe japy remẽ amẽ tẽ okai katu koo.

Waapy korijõ tẽ oko oo, amẽ kovi rapijarã petẽ oo oko kaiwerã resa "okai põ" e'i, amẽ "okaikatu" e'i ojiupe kupa:

– Okai põ neko? e'i.

– O'õ okaikatu, ojityvyro etẽ eko, e'i.

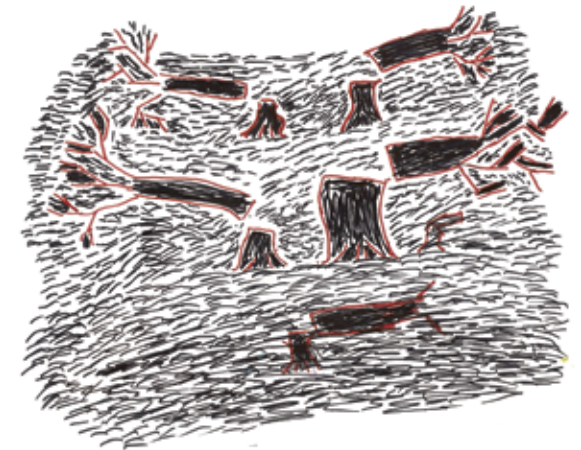
Ajaire oo koo kaiwerã resa, ka'ãi wera itã koo kaiwerã mytery pẽ, koo kaiwerã myterypẽ jaõtã, amẽ tẽ awara nopõ'ẽi koo kaiwerã pẽ e'i sa'i kõ, karamoe remẽ temi'õ napoi amẽ.

Amõ koo i'araive jaapy paire ipi, ãmanã oky koo kaiwerã mopipia eu ijupe amẽ si jaõtã mani'y kõ ky'y.

Koo kai arã

Oo ra'ĩ koo rẽ omajã ijarã otyvei ra'ĩ esa osikã põ e'i, "osikã" e'i jĩ, ajaire weru ra'ĩ turi kõ tusikã. Moapy jay remẽ tẽ koo japy ipi.

Mitu wapašĩ okarã pe ãmowẽ, amõ tapekwa wapašĩ teve ipi. A'e sĩ jane aryvo katu kwaray remẽ wapy koo turi pupe, wapy ity pyawerã kyty wyi tẽ. Amẽ jĩ omomo jakare ãkagwerã koo pupe tokai, "tokai katu kenẽ wariri "oõ'oõ'oõ'oõ!!!" e'i jĩ ojimotõje'ẽ ojuru pẽ ipi.

Wapy korijõ tẽ ity oo, kovi rapijarã petẽ jĩ oo esa tamõ kõ: “Okai katuipa’ã” e’i jĩ tamõ kõ ojivy’o. A’e sĩ tamõ kõ ojimogeta:

- Okai põ neko? e’i.
- O’õ kai katu e’i amẽ.
- Enepa’e? e’i.
- Okai katu ve, e’i.

Aepo’i ojiupe tamõ kõ ipi. A’esĩ ka’ãi opo’o era sa’i kõ itã oko kaiwerã pupe, koo mytery pẽ otã sa’i kõ, awara posoa romõ, amẽ tẽ awara nopo’ẽi koo kaiwerã pupe e’i sa’i kõ ipi. I’a ra’ĩ jĩ koo kaiwerã pupe ipi, amõ amanã koo kaiwerã omopipi ra’ĩ ipi amẽ te õtã kupa.

Jimitãa rewarã

Pi’i amõ Kurapia remikuwa

1. Koo kwerã morijõ oke remẽ tẽ jaõtã, ma’e jawyi jaapy’a tẽ kokwerã itã ma ipi. Ikai vije jĩ remẽ ve jãota kokwerã ipi. Yvyrae’e moapy ke remẽ tẽ jaõtã ipi.
2. Amõ tamanuwa rawerã pupe japoãõ koo ipi. Kamopi wanã kõ a’e vo wemi’õ wereko amẽ tẽ temi’õ apo e’i kupa. Amõ tamanuwa jvyta kwerã pupe meju jakysi amẽ tẽ temi’õ apo e’i sa’i kõ.
3. Amõ mani’y po’õpõ rupi tẽ pako jaõtã ipi. Jamogeta teve pako itã ke’eu imogeta: “kavu poko pẽ tẽ sikõ ne’anẽ pakooo!” eu.

4. Amõ waite mani'õ pirã jaõtã amõ warivo'yu waite teve jaõtã. Amõ sa'i kõ wereko mani'õ ja'u, jowarõ tawa, sa'i kõ ve wereko a'e mani'õ jowarõ tawa. Amõ mejue'ẽ a'e tẽ karamoe remẽ sa'i kõ kasiri romõ we'ẽsu'u. Amõ age'e remẽ a'e tẽ mejuatãmõ jamii.

5. Amõ nãã vyrayke rupi tẽ jaõtã. Amõ jamogeta teve nãã itã: "karawata vo tẽ pe'y tẽ sikõ ne'anẽ nãã" eu nãã'i, amõ nãã wasu mogeta.

6. Kurawa amõ vyrayke rupi ve jaõtã. Jamogeta teve kurawa itã "karawata jvapakõ pẽ tẽ sikõ nejuvanẽ" eu imogeta.

7. Jity jamõgeta itã: "takuruvã'i vo tẽ pe'ytesikõ ne'anẽ jity" eu. Amõ sa'i kõ ve aepo'i jity mogeta.

8. Kara amẽ jaõtã okaikatu ma'ẽ pẽ tẽ jaõtã, amõ koo mytery pẽ tẽ jaõtã kara ipi.

9. Asikaru amẽ vyvra kaigwerã rupi tẽ jaõtã. Jamogeta tẽ ita: "korõmori vo tẽ pe'y tẽ sikõ neretãma nẽ asikaru" eu. Amẽ tẽ koromuri vo etẽ a'e asikaru kõ. Amõ waiteite jaõtã asikaru, waite asikaru tapi'irã, asikaru tokanã, asikaru pijõna, asikaruatã, amõ asikaru sovã.

10. Komana amẽ vyvra ypy pẽ jaõtã amẽ tẽ owẽ oo vyvra rupiu. Jamogeta ve: "jiruru vo tepe'y teikõ ne'anẽ komana" eu. Uve komana sovã.

11. Amõ mikoro vyvra ypy pẽ jaõtã amẽ tẽ ojiapikwapikwa vyvra rẽ owẽ oo.

12. Amõ murukutu (kawasõ eu ve ijupe) vyvra ypy kaigwerã pẽ tẽ jaõtã, jaaty erokwa. Ajama'ẽ nija'ui i'akwerã, yy renamõ korijo tẽ jamokutu ipi.

13. Jiomõ amẽ vyvra ypy kaigwerã pẽ tẽ jaõtã. A'e romõ'itẽ japakõi itã.

14. Makure amẽ vyvra kaigwerã pẽ tẽ jaõtã, jamopepei itã, amõ peyryry kaigwerã pupe jaõtã ve ipi.

15. Kõnami amõ jaõtã ve makure potyry irõromõ, jamogeta ve ita: "waraku si'usi'u" eu imogeta.

16. Avasi jamo'y tẽ itã ta, morijõ korijo tẽ oke. Amẽ jatyjoẽ taeau upa. Amõ mani'y nowẽi remẽ ve avasi jaõtã eraa, moapyapy tẽ jaõtã, ame tẽ ory. Amõ jamoje'aje'a te itã amẽ tẽ itete jẽ avasi romõ, avasi pijonã (...)

17. Amõ ware'a jaõtã tepe'y tẽ. Namu'a vyvra kaigwerã pẽ jaõtã. Mynyju amõ jaõtã ve kokai werã pẽ japakõi era manyju rã'ai rena mõ. Makuari vyvraypy pẽ jaõtã ipi. Jamaratae jaõtã tẽ pe'y tẽ amẽ.

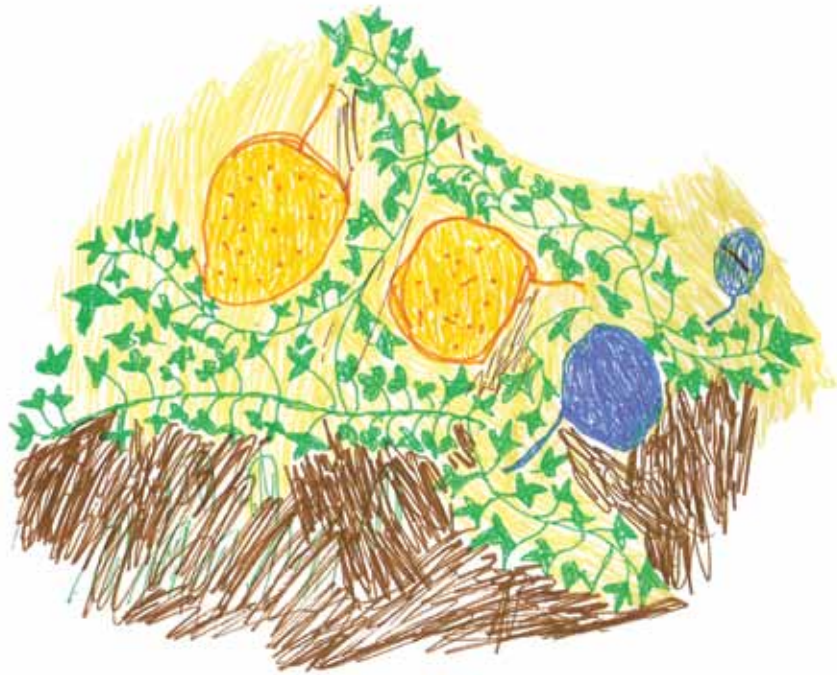
18. Amõ mijarã posã jamowaitete tẽ itã: tapi'irã posã, taitetu posã, so'osĩ posã, pagã posã, akusi posã, amõ ararijivyry, a'y posã, jãvi posã, muruataja.

Amõ pirawiri kytywyi te karamoe remẽ weru ãjagã poroasa ma'ẽ powã e'i ijupe kupa.

Temitā gwerā kō jamogeta itā ma'ē rewarā

Aekwerā ve norerearai mani'y retareta wyi, ipokojume oroeta mani'y ipi. Amē tē mani'y apoywetē e'i sa'i kō, ajama'ē Pirawiri wanā kō tē omogeta mani'y itā. Ajawyi sa'i kō nomogetai itā mani'y, kara korijō tē sa'i kō omogeta itā ke'i imogeta: “panakō rokāsā eru nerena mō” e'i amō jity omogeta ve sa'i kō itā tā: “takuru vo etē sīkō ne'a nē”. Pako jamogeta ve itā: “kavu poko petesō sīkō ne'a nē pako”eu itā. Nānā janeasi'y aryvo jamōe “ike'ī tesōīkō ne'a nē nānā” eu imogeta.

Asikaru jamogeta ve titā ipi: “Kurumuri vo etē sīkō neretamā nē” eu asikaru tā.

Ororiwo amō Pororipa remikuwa

Mano remē pō kokai werā jaōtā?

Irō kerā mē jaotā ka'āi ypy rā'i jaōtā.

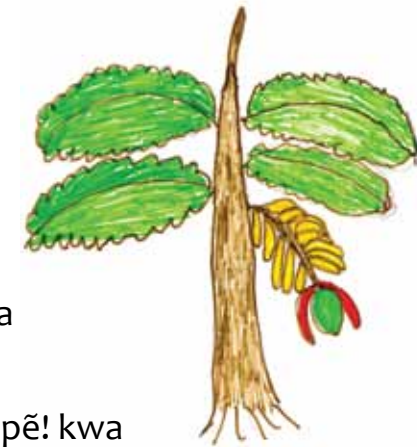
Ajaire mosapy (moapy) kerā metē koo jaotā, kara jaōtā yvy nuru pupe jaotā amē tē ikatu, jarojiga tē itā: “yvyty! Yvyty! ti'aywesō iko ekara nē matōo!” eu, amē karau jaotā remē eu imogeta: “panaku rokāsā nerena mō karau” eu toenu.

Ajama'ē kokai itanemu jē remē ve jaotā kara kō remē tē i'aywesō temitā gwerā kō, ajaire pako ypy jaotā remē jamogeta: “kavu poko pē sīkō nepoko nē pakooo!!!” eu, ma'e rupi tē jaotā pako ypy kō, yvyra ypy kaiwerā rupi tē.

Jarōjiga teve mani'y itā: “kwa tamō pē! kwa tamō pē!” eu mani'y rerōjiga, amō jity jaotā remē jamogeta tē itā: “takuru vo'etē sīkō ne'anē jityyyy!!!” eu imogeta.

Mikoro jaōtā ve remē jamogeta ve itā: “takuru vo etē siko ne'anē mikoroo!!!” eu, ajama'ē yvyra ypy rupi tē jaotā ipi.

Amō mynyju ra'āigwerā jaotā remē jamogeta itā: “kumaka potyry vo etē ikō ne'anē mynyjuuu!!!” eu amē i'ay wesō ipi, ajama'ē yvyra yke rupi tē jaotā mynyju ra'āigwerā.

Amē nānā amē jaōtā ju'iso noje'ēi remē ve remē tē i'a kwerā ikatujume, amē ju'iso oje'ē remē tē jaotā remē amē nānā'akwerā ikawaru pa ipi. Jamogeta teve nānā itā jane asi'y aryvo jamovy rā'i itā ta ke'eu ijupe: “agyvo tesoikō ne'anē nānāaa!!!” eu ijupe, ajama'ē jaotā tepe'y tē mani'y po'ōpo'ō rupi.

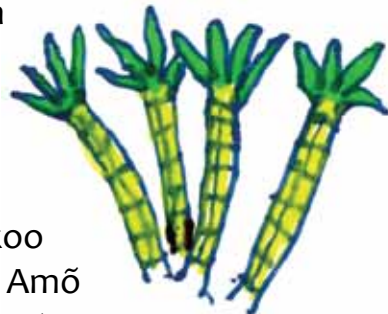

Amō kurawa jaōtā remē jamogeta teve itā ke'eu ijupe: “karawata poko pē tē sikō nejyva nē kurawaaa!!!” eu.

Avasi jaotā ve ipi, koo jaotāma remē tē avasi jaotā mani'y pō'ōpō'ō rupi, yvyra miti pupe jaotā, jarojiga teve itā: “ory ory pa peteipō, kurewaju parawyi” eu erojiga, jaotāma remē tēamā japi jajiga.

Asikaru rakāmyrerā jaotā ve ipi, jamogeta teve itā: “kurumurivo etē sikō neretamā nē asikaruuu!!!” eu, ajama'ē yvyra turi eu ma'ē pupe tē yvy japakōi ena romō, amē tē etamā mititi rowā. Morijō rijō tē jaotā asikaru rākāmyrerā yvyra po'ōpo'ō (yvyrayke) rupi, jaotā teve mani'y po'ōpo'ō rupi.

Jiromō (asikara) jaōtā remē jamogeta teve: “takuru vo etē sikō ne'anē jiromōō!!!” eu, yvyra kaiwerā rupi tē jaōtā jiromō ra'āigwerā, kumana jamogeta ve itā: “jiruru'a vo etē sikō ne'anē kumanaaaa!!!” eu itā, ajama'ē koo popy rupi tē jaotā yvyra miti ypy rupi. Amō māo jaōtā ve ipi, ajama'ē nijamogetai itā.

Amō akaju jamogeta teve ita: “perepere'a vo etē iko ne'anē akajuuu!!! eu.

Kunami ra'āigwerā jaotā ve ipi koo popy rupi tē jamopepei towē, ovo tē ajama'ē owē ajiare, jamogeta tē: “waraku si'u si'uuu!!!” eu.

Amō makure ra'āi gwerā japokytykyty tē janepo pupe ita ta, yvyra kaiwerā rupi towē.

Jarōjiga tē piru itā temitā gwerā kō. Kejō jay remē tē koo jaōitā ma, morijō jay reme, ma'e wyi iwasuay koo jaōtā rewaramō.

Jarojiga temitā gwerā kō ita remē tē temitā gwerā jarā kō ory, wenu jarōjiga jane remitā kō remē, amē jane remitā gwerā ory ojarā vove.

Temitā gwerā jamogeta itā ma'ē rewarā

Ke'eu temitā kō mogeta:

- Murutuku jajau votepe'ytē nerapo mani'o eu mani'y pē;
- Panakō rokasā eru nerenamō karau, ne'a katuikenē;
- Takuruvā'ī vo tepe'ytē sikō ne'anē jity;
- Takuru vo tē pe'y tē sikō ne'a nē mikoro;
- Jakare ropi'a vo tepe'y tē ikē ne'a nē ware'a;
- Jiruru vo tepe'ytē ikō ne'anē komana;

- Kavu poko petě sikō ne'aně pako;
- Naja vo tepe'ytě sikō ne'aně maripa;
- Kurumuri vo tepe'y te ikō neretāmā ně asikaru;
- Karawata'a vo tepe'y te ikō ne'aně nānā;
- Karawata jyva poko peikō nejyvaně kurawa;
- Waraku si'usi'u eu konami tā ipi;
- Tapanoro vo tepe'y tēikeně makure;
- Ne'a katu ikeně kawasu.
- Kurewaju parawyi, ory ory pa pē tēipō kurewaju parawyi eu avasi tā ipi;
- Pirišī amynyju vo tepe'ytě ne'a mynyju, jaytata vo tē pe'y tē ne'a mynyju;
- Perepere vo tepe'y tē ne'a akaju;
- Ne'a katuikeně raparu;
- Ne'a katuikeně ka'āi;
- Kwaray rasī ro'ā vo tepe'y tēikō nero'ā ně vyva;
- Ne'a katuikeně uruku;
- Ne'a katu sikeně narāe.

Jaotā tepe'ytě maekō:

- Jaotā tepe'y tē kaukau ipi;
- Yvyra ypy pē tē jaotā jamaratae ipi;
- Jaotā tē pe'y tē pirişikwā'i ipi;
- Yvyra ypy rupi tē jaotā mijarā posā kō;
- Jaotā tē pe'y tē namu'a;
- Jaotā tē pe'y tē tamā;
- Jaotā tē pe'y tē jiromo.

Teju amō Nairu remikuwa

Jaapy koo paire, ko'ēmě ka'āi jaotā, amě tē awara nopo'ēi koo pupe (awaraposo eu a'e pē).

Jaja reve rowā ka'āi jaotā, yvyra pupe tē jamopusi itā, japakōi ena yvy a'e pupe jaotā ka'āi. Yvyra ypy rupi tē jaotā ka'āi, amō okai katu ma'ē pē, amō nokai ywe'ei ma'ē pupe jaotā teve.

Kurawa jaotā ve ka'āi akatu ve, yvyrayke rupi jaotā tarāmě jamogeta rā'i kurawa itā: "tijyva poko sikō ekurawa ně tamō!! Eu kwaray kyty imomojai.

Uve ijarā a'e wenu japukai remě, kwaray asīai etě ajawyi jamomojai kwaray kyty, a'e omojipy.

Ajaire morijō oke koo kaiwerā remě pako kō jaotā, okai katu ma'ē rupi tē pako jaotā amě tē ory. Jamogeta teve pako itā: "neroryikō nejupa něě pakooo!! eu. Amō jī'ive nijāotāi pako, yvagā rē tā amě i'a. Ajawyi karumě tē pako jaotā amě tē yvyugā i'a ipi, kwaray kyty jamomojai, "yvyugāikō epako ti'a ně tamō!!" eu, amě tē yvyugā i'a pako.

Karamoe ve tamō kō okuwa, awī moma'e kwerā kō oporegeta remě ve, uve pako jarā a'e jī wemitāgwerā omogeta, amě jī tamō kō oenu. Amě jī ijarā e'i taivigwerā pē aepe pejē pako tā e'i jī. Aekwerā ve age'e remě siā'a ereko.

Kara jaotã ve ipi, jamogeta ve itã: “neroryikõ nejupanẽ kara” eu ijupe. Kara jaotã koo myterã rupi tẽ, okai katu ma’ẽ rupi. Karau amẽ nokai ma’ẽ rupi ve jaotã remẽ ory jẽ amẽ.

Asikaru okai katu ma’ẽ rupi tẽ jaotã, amõ koyvarã pyterã rupi tẽ jaotã ve ipi, amẽ tẽ õterẽ gatujõme owẽ. Jamogeta ve itã asikaru: “kurumuri vo õtẽ neretãmã asikaru” eu. Amẽ tẽ etamã mokojomẽ asikaru ipi.

Nãnã jaotã koo myterã rupi tẽ, yvyrayke rupi tẽ jaotã ipi, ji’i ve tẽ nãnã jaotã. Nijajimi’u rã’i nanã jaotã tarã mẽ, amõ yy nijau’i rã’i, amẽ tẽ ikatu jõme nãnã i’a. Amẽ jajimi’u sõ remẽ nikatui’ãi nãnã amẽ i’a, itapurupa tã, nae’ẽ’ãi teve amẽ. Karawata vo tepe’y tẽ sikõ ne’anẽ eu nãnã pẽ.

Avasi

Avasi jaotã tarã mẽ jamo’y rã’i ita ta, amẽ tẽ py’ajĩ tẽ owẽ avasi jaotã remẽ. Yvyra jãkwanõ a’e pupe jaekuja nõ avasi, a’e pupe jaotã.

Jamogeta ve avasi itã: “nerory sikõ nejupa nẽ avasi!!” eu. Okai katu ma’ẽ rupi tẽ avasi jaotã, amẽ tẽ ory avasi, nijaotã nokai ma’ẽ rupi, naoryi amẽ avasi. Ojipytery pẽ tẽ jaotã avasi.

Mani’y

Mani’y rekuja karamoe remẽ ta’yrrerãgã tẽ japakõ tanõ pupe wyi, age’e remẽ ãni, purure pupe mititi rowã mani’y rekuja japakõi. A’e pupe mani’y jaotã. Jamowai teite tẽ mani’y kõ ita ta, nijamojipytei itã.

Mani’o ja’u waite ypy tẽ jaotã, amõ jyta’i, siripu, mani’o tawa... Awi kõ jamoe’yi’yi itã. Mani’y kõ jamogeta ve itã: “nerory sikõ nejupa nẽ eu ve!!” “Nerapoywete sikõ nejupa nẽ eu!!” Amẽ tẽ apoywetẽ ajaire mani’o kõ. Amõ mani’o maẽ (tamã) a’e jaotã mani’o rekuja rupi amẽ tẽ apo mani’o ajaire. Awĩ mani’y japypy jaiko remẽ tẽ ajama’ẽ mani’y kõ jamogeta. Karamoe ve jamogeta mani’y kõ itã, ijarã ve jẽ omogeta mani’y kõ itã, awĩ oporegeta temitã gwerã remẽ ve jẽ. A’e jĩ tamõ kõ okuwa. Wenu jĩ taigwerã ijarã wemitã gwerã omogeta remẽ. A’e jĩ wa’ã kupa, ajaire a’e vo tẽ age’e remẽ orokuwa ereko kupa.

Jity

Jity okai katu ma’ẽ pẽ tẽ jaotã amẽ tẽ ory. Jamogeta ve jity, awĩ jaty taramẽ: “nerory sikõ nejupa nẽ !!”, takuruvã’i vo tepe’y tẽ sikõ ne’anẽ jity!” eu. Amõ jity nijaty janepo pupe, amẽ jaaty janepo pupe remẽ, yvate rupi tẽ amẽ owẽ oo’oo mani’y rẽ ojipy. Ajawyi janepy pupe tẽ jaaty ipi, amẽ tẽ yvy rupi tẽ osãi oo.

Jiromõ

Jiromõ (asikara pirawiri wanã ayvu) amẽ okai katu ma’ẽ rupi tẽ jaotã, yvyra wryrupi tẽ jaotã, tanemu uve a’e pẽ tẽ jaotã jiromõ ra’ãi amẽ tẽ ory. “Nerory siko nejupa nẽ, ne’aywete sikõ nejupa nẽ!” eu imogeta amẽ tẽ i’aywetẽ asikara.

Munuvi

Munuvi okai katu ma'ě rupi tē jaotā amē tē ory, nokai ma'ě rupi naoryi amē. Jamogeta teve itā munuvi: “Nerory sikō nejupa ne!!” eu. Wenu amē munuvi, karamoe warā kō ve wereko munuvi.

Konama

Kōmana (kōnama) yvyraypy rupi tē jaotā, amē yvyraypy rē kōmana owē oo. Jamogeta kōmana: “jiruru'a vo tepe'y tē sikō ne'anē!” eu. Amē tē jiruru'a vo tē pe'y tē i'a, uve teve karamoe reme kōnama'i.

Namu'a

Namu'a amē yvyra kaiwerā rupi tē jaotā amē te ory. Jamogeta ve: “purupururi vo tepe'y tē sikō ne'anē!” eu. Purupururi uve yy reme rupi a'e i'a i'y rupi a'e tē jamovy ijupe.

Munuju

Mynyju okai katu ma'ě pē tē jaotā, yvyra po'ō po'ō rupi tē jaotā. Jamogeta ve mynyju: “pirisī amynyju vo tepe'y tē sikō ne'anē” eu. Ma'e jawyi a'epo eu, pirisī amynyju i'aywetē ipi, ajawyi a'e tē jamovy ijupe. Amō wyrau jā'ā ve mynyju jaotā remē: “siiirō! Siiirō!” eu. Amē tē mititirowā i'a, ijavituru jōme teve amē.

Ware'a

Ware'a jaotā teve koo nokai ma'ě pupe ve, a'e pupe ve jaotā ory jī amē. Jamogeta ve: “ne'aywete sikō nejupa nē” eu. Yvywry kyty nijaotāi ware'a, yvywry kyty tē amē i'a kwerā oo'oo. Yvy rova'aryvo tē jaotā remē tē i'a ipi.

Makuwari

Makuwari jaotā koo okai katu ma'ě rupi tē, yvyrayke rupi tē jaotā. “Ne'aywetē sikō nejupa nē, pariri akā vo tē pe'y tē sikō ne'anē” eu.

Raparu

Raparu jaotā okai katu koo a'e pē tē, amē tē ory, amē tē mititirowā teve i'a, “nerory sikō nejupanē” eu.

Juruwe

Juruwe jaotā ve koo rupi, amō jaotā teve okaypy rupi. Jamogeta teve: “nerory sikō nejupa nē” eu.

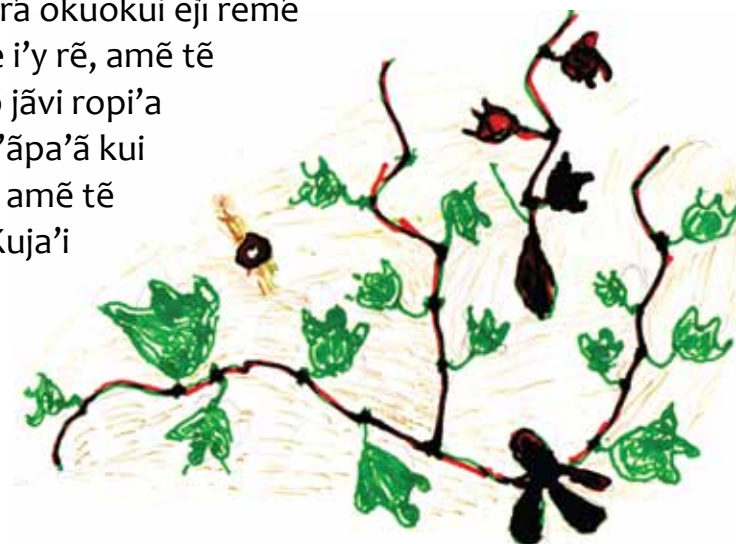
Mijarā posā

Mijarā posā jaotā koo rupi, amō okaypy rupi tē jaotā ipi.

Kui

Kui jaotā tarā mē jōwasīsī'y pupe japakōi ena rā. Ema'ě jōwasīsī jaeta a'e pupe jāpakōi yvy, amē tē i'aywetē, ema'ě jōwasīsī i'aywete ipi a'e omojipy. Amō jōwasīsī akwerā jamopai kui rakapō'ō mē ĩmopa'ā.

Amō kui akwerā okuokui eji remē masarany jape i'y rē, amē tē nokui ipi. Amō jāvi ropi'a pirerā jāmopa'āpa'ā kui rakapō'ō rupi, amē tē i'aywetē kui. Kuja'i jaotā okaypy rupi teve ipi. Rimāo pupe japoanō kui remē okui ipi.

Ku'a amo Karana'i remikuwa

Jamogeta tē
temitāgwerā kō ita:

- Mutukuru rapo vo tepe'y tē
ikenē nerapo nē mani'y;
- Panakō rokāsā eru nerena mō kara;
- Takuruvā'i vo tepe'y tē ikene ne'anē jity;
- Kurumuri vo tē pe'y tē ikenē neretemā nē asikaru;
- Ne'a katu jōme ikenē karau;
- Kavū poko peikō ne'anē pako.
- Nekarawata'a tepe'y tē ikene nānā;
- Karawata jyva poko pē ikene nejyva nē kurawa;
- Nepevuvu tesō ikenē ne'anē mikoro;
- Nemaruka'a tesō ikenē ne'anē kā'āi;
- Ne'a katu jome ikenē mǎo;
- Waraku si'u si'u eu konami tā ipi. Mani'i si'u si'u eu teve;
- Ne'a ywesō ikenē namu'a;
- Murukutu vo ētē ikenē ne'anē jiomō;
- Tapano ro vo tepe'y tē ikenē nero nē makure;
- Piriśi amanāju vo etē ikenē ne'anē mynyju;
- Kōmana nejiruru'a tesō ikenē;
- Kwaray raśi vo tepe'y tē ikenē nerō'ā nē vyva;
- Ne'a ywesō ikenē murukutu (kawasū);

- Murutuku vo ētē ikenē ne'anē jiru'apapa;
- Nemyrysi'a tesō ikenē pypyi;
- Ne'a katu ikenē yviry;
- Ne'a katu ikenē uruku;
- Neanakāśi'a tesō ikenē narāe.

Karara amō Namy remikuwa

Nijaōtāi aku reve koo ipi, irowāma remē tē jaotā koo ipi. Moapy kerā mē tē jaōtā ipi, irowāma remē tē temi'ō ory ipi.

Jaapypa koo ajaire kō'emē jaotā nānā ipi, jane aypy rē jamōsa'aga itā “ājajau ikō ne'anē” eu itā, amē tē ivokwery pē i'a.

Kurawa jamogeta ve itā: “nejyva poko jōme ikenē” eu, amē tē kurawa ijyvapoko jōme ipi.

Amõ “tamã jajau ikõ tapo mani’o nẽ” eu itã, amõ jity yvyra ypy pẽ tẽ jaotã ipi. Ke’eu jity mogeta: “takuru vo tepe’y tẽ ikõ ne’anẽ” eu itã ipi. Mani’y jaotã mairete jaotã asikaru ipi. Yvyrayke rupi jaotã asikaru morijõrijõ tẽ jaotã ipi, jamogeta: “kwama jajau ikõ neretamã nẽ asikaru”.

Mutukuru jajau ïkenẽ ne’a nẽ karau eu imogeta itã ipi. Amẽ tẽ mititirowã i’a ipi, moapyapy jaotã karau ipi.

Pako jamogeta itã: “kavu retã pako peikõ ne’a nẽ pakooo!!!” eu itã, pe’ïpe’ï tẽ jaotã ipi, jamojimoy pako ypy itã ipi .

Mikoro jaotã te’itẽ koo pupe amẽ.

Yvyra ypy rupi jaotã ka’ãi, jamogetave itã: “mititirowã ïkõ ne’anẽ ka’ãi” eu itã ipi.

Amõ ware’a ne’a katu ïkenẽ eu itã, morijõrijõ tẽ jaotã ware’a, ijypykwerã tẽ jaotã ajama’ẽ ipi.

Amõ arapuru jamogeta ve ipi: “mititi rowã ïkõ ne’anẽ arapuru” eu itã ipi.

Namu’a jamogeta ve itã ipi: “mititirowã ïkõ ne’a nẽ namo’a” eu ita.

Arapuru jaotã ve, morijo tẽ arapuru ra’ãi gwerã jaotã ipi.

Mynyju jamogeta ve itã ipi: “musukupi vo tepe’y tẽ ïkõ ne’naẽ mynyju” eu itã ipi.

Jaotã ve maekõ: jamaratae, jamaratae, jiomõsiri, jirua’a, murutuku, amõkweri.

Avasi nijaõtãi kwaray pẽ ipi, wapisipa amẽ, amanã mẽ tẽ jaotã avasi amẽ tẽ ory katu owẽ ipi, ojipyripyri ve jaotã ipi, irõirõte jaotã avasi ipi. Amõ mani’y jaotãma remẽ tẽ jaotã avasi ipi, ke’eu erojiga e’i tamokõ: “ory’ory papeteipõ kurewaju parawyi” eu, amẽ tẽ orykatu owẽ avasi ipi.

Amõ kõmana “ne’a katu jõme ïkenẽ kõmana”.

Moi maraka pẽ eu “ne’a katu jõme ïkenẽ moi maraka” eu itã. Ja’u ipi amẽ tẽ moi pẽ nijavaẽ, amõ mijarã posã pẽ ke’eu imogeta: “emojikwa ikõ mijarã” eu, tyvija pẽ tẽ jaotã ipi. Kõnami mogeta ke’eu: “waraku si’usi’u” eu itã ipi.

Amõ makure jamogeta ve: “tapano ro pevupevu ïkenẽ nero nẽ makure” eu itã, peyryry kaiwerã pupe tẽ jaotã ipi.

Narãe mogeta ke’eu: “mititi rowã ikõ ne’anẽ narãe eu itã, rimão nijamogetai itã ipi.

Yvyra kaiwerã rupi tẽ jaotã munuvi mogeta ke’eu: “munuvi teju ropi’api’aaa!” eu imogeta ipi.

Kara mogeta ke’eu: “panakõ rokasã eru nerenamõ kara” eu itã.

Akaju perepere’a kwerã vo tepe’y tẽ ikõ ne’a akaju eu imogeta.

Jamogeta pypyi itã: “passi’y’a akwerã jajau tesõ ikõ ne’a nẽ pypyi” eu itã, nijamogetai makuwari itã ipi.

“Vyva kwaray rasĩ ro’ãvo tepe’y te ïkõ nero’ã nẽ vyva” eu itã, amẽ tẽ o’ã gatu jõme ipi.

Toãtoã amõ Kamaratopãnã remikuwa

Nijaotãi koo okai ypy remẽ. Moapy kerã remẽ tẽ koo jaotã ipi, mani'y ypyrã'i jaotã koo okai ypy remẽ, jajiga tẽ mani'y tã: "kwata poapyapy" eu itã, amõ ke'eu teve: "tamanuwa poapyapy" eu itã ipi.

Nijaotãi kara, moapy kerã remẽ teve kara jaotã ipi, koo kaiwerã akuvay remẽ ni'ai kara, omiipa vvyaku amẽ ijapisapa. Yvypyu pẽ tẽ jaotã jity ipi, jajiga tẽ jity tã ipi: "kowã kowã "eu. Ypa jarã e'i oje'ẽ, jajiga remẽ tẽ ijarã wenu ipi.

Namu'a jaotã vvyra kaiwerã pẽ tẽ ipi, jaotã te'itẽ ipi, nijajigai itã. Yvvyra yke rupi tẽ jaotã nãnã ipi, jajiga teve itã: "tapi'irã akã vo etẽ ikõ ne'anẽ" eu, amẽ tẽ ijarã wenu ipi.

Yvvyra kaiwerã pẽ tẽ karau jaotã ipi, jajiga teve karau itã: "javarã akã! javarã akã!" eu, amõ eu teve imogeta: vvytyry, vvytyry" eu matõ jẽ'ẽ ra'ã amẽ tẽ ijarã wenu ipi.

Nijaotãi asikaru mani'y pytery pẽ ipi, napoi mani'o ame ipi, waitetẽ asikaru jaotã ipi. Koo popy rupi tẽ asikaru jaotã ipi, nijajigai asikaru tã ipi.

Mani'y po'õpo'õ rupi tẽ avasi jaotã ipi, nijajigai avasi tã ipi.

Yvvyra kaiwerã rupi tẽ mynyju jaotã ipi, jamogeta teve mynyju tã ipi: "tapupurã rea voikõ mynyju ti'anẽ" eu itã ipi.

Yvye'e pẽ nijaotãi asikara ipi, vvyra kaiwerã pẽ tẽ jaotã. Nijajigai asikara tã ipi.

Yvvyra ypy rupi tẽ akaju jaotã ipi.

Yvvyra kaiwerã pẽ tẽ pako jaotã ipi, jamogeta teve pako itã: "kavu poko poko pẽ ãkenẽ ne'anẽ" eu.

Koo popy rupi tẽ kõnami jaotã ipi, nijajigai kõnami tã ipi.

Yvvyra kaiwerã itanemu mã'ẽ rupi tẽ ka'ai jaotã ipi.

Yvvyra ypy pẽ tẽ kõnama jaotã ipi, jamogeta teve itã ipi: "jiruru'a voikõ ne'anẽ kõmana eu.

Nijaotãi munuvi vvyra rapoty pẽ ipi, vvytyry pẽ tẽ jaotã ipi, jamogeta tẽ monuvi itã ipi: "tatu rã voikõ ne'anẽ monuvi" eu itã. Yvvyra kaiwerã itanemu mã'ẽ pupe tẽ pypyi ra'ai jaotã.

Muru nojẽ'ẽi remeve kurawa jaotã ipi, amẽ tẽ kurawa ijyvapoko jõme owẽ, jamogeta tẽ kurawa tã ipi: "karawata jyvapoko peikõ nejyvanẽ" eu.

Nijaõtäi okaypy pẽ mijarã posã ipi, nipõsãĩ amẽ.
Ajawyi koo pupe tẽ jaotã ipi, amẽ tẽ ipõsã gatu ipi.
Yvyra ypy rupi tẽ jaotã mijarã posã ipi.

Temitã gwerã jaõtã remẽ jamogeta

1. Karamoe ve janejarã omogeta wemitã gwerã kõ itã, temitã gwerã oporegeta remẽ ve jẽ janejarã omogeta wemitã gwerã, ajaire taivígwerã e'i janejarã pẽ: “Noropotai, orevo tẽ oreremitã gwerã kõ oporegeta ma'ẽ e'i jẽ taivígwerã”.
2. Amẽ jĩ janejarã wayvu'o pa temitã gwerã kõ ky'y, amẽ jĩ taivígwerã kõ omogeta korijõ wemitãgwerã kõ ky'y, noporegetai jĩ ky'y, wenu korijõ tẽ ijarã ky'y.
3. Omogeta karamoe taivígwerã wemitã gwerã itã remẽ, ajaire ory emitã gwerã kõ, amõ apoywetẽ teve mani'o, ijarã tẽ ajamã'ẽ ory amẽ jamogeta temitã gwerã remẽ.
4. Koo kyty jaa tarãmẽ jajiova mopirã tẽ, amõ jajipiju teve, amẽ tẽ yyjarã nomã'ẽi, amẽ te teve taywerã nomã'ẽi teve janere, amõ mani'o jarã nomã'ẽi teve janere.
5. Yy jarã, taywerã amõ mani'o jarã okyje uruku wyi, ipije uruku rewarã mõ.
6. Taywerã nojipijui jĩ uruku pupe, isuky ray jĩ taywerã, ajawyi okyje uruku wyi, ivo teve mani'o jarã.

7. Uruku akry wyi jĩ amẽ nokyjei taywerã, uruku akry tẽ jĩ taywerã omogy rewarãmõ.

8. Moju amẽ okyje uruku akry wyi, ma'e jawyi, urukuãtã pupe tẽ jĩ moju ojipiju, janevo ve jĩ, nokyjei jẽ urukuatã wyi moju.

9. Amõ nijajipijui remẽ mani'o jarã poromokajã, janemowai janerera (jane'ã wekyi eraa), amẽ Janetekorã ipi. Amõ nijajipijui remẽ porojuka teve, janejãvõ oraparã pupe remẽ janekaray wasu ipi.

10. Ojimony'a ma'ẽ noposikoi mani'o kõ rẽ ipi, uve ijarã rewarã mõ, amẽ oposiko mani'o rẽ remẽ omotekorã tã amẽ.

11. Amõ imemy saky ma'ẽ noposikoi mani'o rẽ, irotẽ jay remẽ tẽ oposiko ee, ojipiju tatẽ oposiko, jamaratae pupe tẽ ojau tã. Amẽ oposiko omemysaky reve remẽ, imemyry ãgã amẽ wekyi tã mani'o jarã.

Temitāgwerā jaōtā remē jamogeta ma'ē

1. Karamoe ve jē janejarā wemitāgwerā kō omogeta, aepo pejē penemitā gwerā mogeta e'i jī taivīgwerā kō pē, ajawyi age'e remē jamogeta tē temitāgwerā kō itā, temitā gwerā jarā tē jamogeta, jamogeta remē temitāgwerā wenu, amē tē ory temitāgwerā jarā kō.
2. Koo kyty jaa remē sipy amō uruku tē jamogy era koo kyty, janerory jane remitāgwerā rē, amē tē temitāgwerā kō jarā ory janere. Amē tē ome'egatu wemitāgwerā kō janeupe.
3. Amē nijajipijui remē naoryi amē, ojimoārō tā. Jajo'o remē jamotāmotā mani'o ipi, amē ay ve ijupe, jaapira vo tē mani'o ijo'o, amē ijarā e'i nay'āi pajawyi ene e'i, amē poronopā, amē jane aropy'ay ipi.
4. Ojimony'a ma'ē noposikoi mani'o kō rē, ijarā amē ojyva nopā tā, amē a'evo remē ijyva ay tātē iko. Jaeru

tē jīmony'arā tokyry mani'o, ojipiju tē ikry, amē tē nomoavai.

5. Imemy saky ma'ē najo'oi ve mani'o, amē ojo'o tarā mē okate'ā jī ijarā ee. Amē imemysaky ma'ē ojo'o jī, amē e'i ijarā, aekyi taryve ajawyi nememyry e'i jī, amē ijarā wekyi ja'yry āgā, amē ja'yry itekorā omanō ipi.

Tapinokae rewarā

Tapinokae jaotā teamā karamoe remē ve, amē tē apoywetē tapinokae e'i taivīgwerā. Amō tapinokae romō ve jaotā remē tē niwasui koo jaotāma.

Mani'y kō korijotē jaotā tapinokae romō, nijaotāi kara kō tapinokae romō, ajama'ē tapinokae tāmaa wyi notearai yty āi age'e memē.

Ajama'ē asikaru jaotā teve tapinokae romō. Pako nijaotāi tapinokae romō naory'āi ipupe wyi, amō jity naoryi teve tapinokae romō.

Taivígwerã ayvu kwerã karamoe remẽ warã

Seremete amõ Pupirã remikuwa Temitã gwerã oporegeta karamoe remẽ mijã

Karamoe remẽ koo ypy ra'ĩ ojinõ, jyy tẽ jĩ oity koo mijã. Ovo tẽ jĩ jyy oity koo karamoe remẽ, ajapaire jĩ ovo tẽ tata oo ijapy, ajapaire jĩ panakõ oo mani'y pẽ, ajaire weraa imoaty kokai werã pẽ janejarã ayvu rupi tẽ jĩ. Ajama'ẽ janejarã ayvu rupi tẽ mani'y oo ojitã.

Pako, karau, mynyju, asikaru, jity, amõ avasi kõ ovotẽ ojiotã, janejarã ayvu rupi teve. Awikõ ovo tẽ ve jĩ ojitã kokaiwerã pupe karamoe remẽ mijã.

Manyvo'i põ avasi oẽ?

Wea'ãi ra'yry jĩ janejarã wekyi avasi romõ inõ. A'e age'e remẽ siõtã ereko.

Opouvai jĩ janejarã kui rẽ, amẽ e'i õmajã taivigwerã kõ "kui oõtã peko pẽ, pekwa esa" e'i jĩ taivigwerã kõ pẽ, amẽ jĩ taivigwerã kõ oo essa ijayvu rupi, amẽ jĩ sõõ kui owẽ upa koo pupe. Ajaire koo pupe i'a kui ky'y, "ajeywete sĩpokõ janejarã" e'i jĩ kupa.

Mani'õ otarõma remẽ jĩ ovotẽ ojijo'õ uu mani'õ, karamoe remẽ mijã. Ajaire ovo tẽ jĩ ojikyry, ovo tẽ jĩ ojimi japonã pupe meju rmõ karamoe reme mijã.

Ovote kasiri romõ jĩ ojinõ teve, ya tẽ jĩ ikasiri ajama'ẽ karamoe remẽ, amõ ya oporegeta jĩ karamoe remẽ mijã. Ajama'ẽ warypy petẽ jĩ ya e'i taivígwerã karamoe remẽ.

Kwaray mijẽ jĩ ajaire, oo mijẽ jĩ jyy okoya, okoya kupaupa remẽ jĩ ya werõvãẽ okasiri jyy kõ pẽ, o'u jĩ ya kasiri kupa, amẽ jĩ jyy ojiga:

*Ekwa tẽ mijẽ pija neityy,
Ekwa tẽ mijẽ pija neityy,*

Amõ jyy jĩ ojiga ve:

*Yvyrraru'y reity kajoara sã sã,
Yvyrraru'y reity kajoara sã sã*

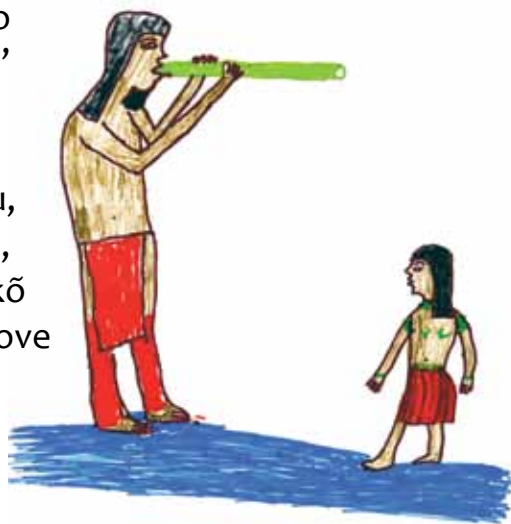
Ajaire jĩ taivígwerã e'i "nikatui jyy kõ oka'u reme" e'i jĩ kupa, ajaire jĩ janejarã oporegeta ekyi pa jyy kõ ky'y, amõ ya oporegeta ekyioka jĩ taivígwerã oporegeta ekyi kõ, "orevo tẽ toroity koo" e'i jĩ taivígwerã kõ janejarã pẽ.

Pi'i ãmõ Kurapia remikwua

Karamoe remẽ jĩ ovo tẽ koo ojity. Ko'ẽ mẽ rapijarã remẽ jĩ koo ojiapy ovo tẽ. Oojẽ taivigwerã koo resa. Ojivy jĩ taivigwerã janejarã pẽ imomewa ke'e'i jĩ ijupe "okai katu koo" e'i jĩ.

Janejarã oo jĩ koo resa amẽ jĩ oity mani'y koo myterã pẽ, mani'y ovo tẽ jĩ ojiotã ijauvu rupi tẽ koo pupe. Amẽ ajaire õtarõma mani'o kõ ky'y. Amẽ jĩ ajaire ovo tẽ mani'o ojijo'o, amõ ovo tẽ jĩ panakõ pupe ojijã mani'o uu oka kyty ovãe, ovo teve ojipiro mani'o karamoe remẽ. Ajaire ovo tẽ ojikyry typykyri pupe, ovotẽ ojity'o tepisi pupe, ovotẽ ojimoasa pyraty, meju ojimii ovo tẽ japẽ'aryvo, ovo tẽ oje'ẽnõ, yy ovo tẽ jĩ ojinõe yyarã pupe, ovo tẽ meju ojitykwa yarã pupe, amõ ovo tẽ ojimoasa kasiri uru je'ẽ remẽ ve. Ajaire ojimoasa paire ai jĩ kasiri, ovo tẽ jĩ kui pupe kasiri ojimosãi oo'o. Ojatyka jĩ kasiri rẽ kupa, janejarã amõ taivigwerã ojiga: "erẽ sosoi rẽ rejupa typtykyri!".

Amõ jyy ke'e'i jĩ ojiga: "Ekwatemijẽ pijãneity". Amẽ jĩ taivigwerã kõ omoaty imogeta janejarã. Amẽ jĩ e'i ijupe janejarã "ikatutẽ põ awijã e'i jĩ: "ãní, nikatui awijã, orevotesi torokoya, orevotesĩ tõrotã koo, orevotesĩ mani'o torojo'o, orevotesĩ mani'o torokyry, orevotesĩ koo toroinõ, orevotesĩ toroposiko" e'i jĩ taivigwerã kõ. Hõo e'i janejarã "awĩ aity ajawyi pejẽ: mani'y, kara, jitypijõnã, asikaru, avasi, pako, mani'oja'u, kajanã, tãkome (...) Janejarã e'i ijupe kõ ãã takõme pupe yyvykae pemove karamõ e'i jĩ tãkome me'ẽ, a'e age'e remẽ sireko jĩ ereko pako romõ.

Ororiwo amõ Pororipa remikuwa

Mano'i põ temitã rã kõ oẽ?

Janejarã oporegeta rupi "ovo tẽ tojity koo, amõ tokai" e'i.

Jyy ra'ĩ oity koo rã ovo tẽ jĩ oposiko koo rẽ. Naikoi jĩ mani'y kõ mijã. Ajaire jĩ koo okai ma'ẽ pupe tẽ jĩ oẽ mani'y kõ, janejarã ayvu rupi tẽ owẽ. Ajaire otãrõma mani'o kõ remẽ ovo tẽ jĩ ojijo'o oo panakõ pupe, ovo tẽ ve jĩ ojikyry, ojikyry pa remẽ ovo tẽ ojity'o, amõ ojimi kasiri romõ jane ypy kõ toma'ẽ'e. Ajaire oka'u pa jĩ mani'o kõ okasiri rẽ kupa, amẽ ojiga kupa: "ererovija põ rejupa typykyri" e'i ojiga mani'o, amõ jyy oka'u ve mani'o kõ pyri ojiga: "ekwa temijẽ pijãneity" e'i, yvyra tẽ jĩ werojiga oupe warãmõ.

Ajaire o'u pa kupa remẽ jĩ omogeta janejarã "oro tã ka'a pẽ", oo ka'apewarã romõ remẽ ovo tẽ tapainã kõ ojisyry oo ka'awyry pẽ, oo ovo tẽ meju kõ oo akypy kõ rupi avãe ijupe kõ. Tapaina mẽ ojimoaty pa kupa

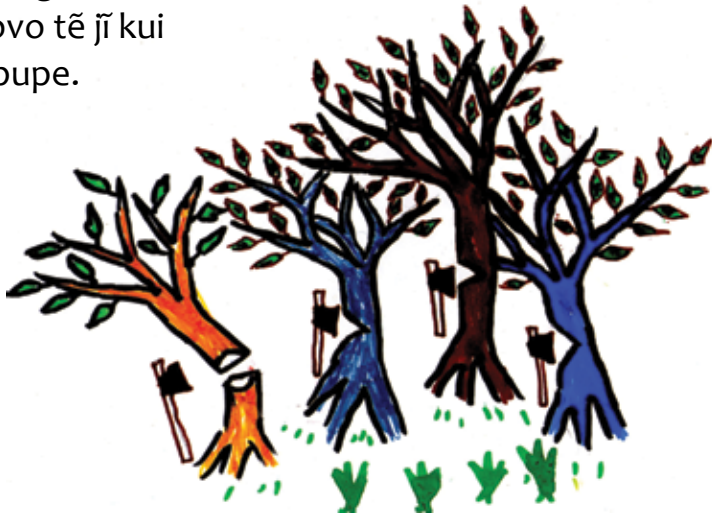
remē raparā oo ojiporaka eru. Turuwa ovo tē jī ajama’ē ojimimōi to’ukō, ovo tē jī yy kō ojipomī kawasū pupe.

Ajaire irōirōte jī oo iko ka’a pe kupa, ojiwy jī ajaire uu mijē oka pē janejarā pyri kupa, oka’u mijē jī ovāe kupa. Janejarā omoaty jī taivigwerā kō imogeta “Ikatu tē pō awivo remē?” e’i ijupe kō. Amē jī e’i kupa “toromovy si orevo tē, amō orevo tē toroposiko oroikoi” e’i kupa.

Janejarā omogeta mijē taivigwerā “age’e si pō ikatutē peupe ky’y?” e’i, wāisō age’e remē janevo tē japosiko jaiko ky’y.

Naikoi jī kui karamoe remē mijā, ajawyi e’i taivigwerā “moma’e pupe pō oroy’u tā” e’i. Amē janejarā omōemōe kawasū “āā peraa imopopo yy pupe” e’i.

Janejarā ojipy’a mogeta tōe temitā kō akatu ve kui, ovo tē jī kui ojimomy pysyru pupe.

Teju amō Nairu remikuwa Sa’i perewerā

Karamoe remē jī naikoi: mani’o, kara, jity, amō itetejī temitā kō naikoi mijā. Sa’i jī opary kō reve gā tui upa, amē jī ipary kō okoyatā. Oo jī ipary kō koo mopapai, opary kō rakypyre kyty jī operekwerā omotororo imono turuwa kwarā pupe, as’i oinō ma jī kasirimiti, iperepa jī ajama’ē sa’i, opere jī omotoro a’e pewyi kasiri miti ojipujera owē.

Ajaire ipary kō ovāe karupā maire, amē jī sa’i wavoi kasirimiti opary kō to’u. Amē e’i ipary kō “matywyi pō sa’i kasiri miti omowē inō” e’i jī.

Ko’ē mē jī oo mijē ipary kō, koo jī oity tā kupa ky’y, amē sa’i omotoro mijē opere kwerā inō turuwa pē, kasiri miti jī oinō, karary jī oinō, amō jityary jē oinō. Sa’i opere peu werā jī oinō jity ry romō, opere ruwy kwerā jī amē oinō karary romō, kasiri miti romō opere peu kwerā teve oinō sa’i.

Ovāe mijē ipary kō, amē sa’i omosāi karary opary kō to’u. Ko’ē mē oo mijē ipary kō oposikowa rē, oitypa tā jī koo kupa ky’y. Amē jī e’i ojimogeta kupa “moma’eywe’e pō sa’i oinō kasiri miti romō, karary romō, jityary romō” e’i kupa. Age’e jajivy vija sa’i resa ky’y e’i jē kupa. Ojivy jī imōmirī ojaryi resa, oma’ē jī osa’i (ojaryi) rē. Sōō jī sa’i omotororo opere kwerā tipeu, a’e jī omono turuwa kwarā pupe, oma’ē vija tē jī ipary ee, oo jī weke’yry pē imomewa: “operekwerā tē pō sa’i oma’ē si’u” e’i kupa, age’e nisiu’āi ky’y e’i jī kupa.

Oitypa koo jĩ kupa upa ky'y, amě jĩ ojivy oo kupa, ovãe ojaryi pyri kupa.

Amě jĩ ijaryi wavoi karary erokwa opary kō pě mijã, amě jĩ ipary kō e'i: "Na'u'ãi nepere rykwerã ry sa'i!" e'i jĩ.

Amě sa'i oporegeta ky'y "koo peapy tarã mě erera ikō koo mytery pě erapasĩ ně, erima araraãkã ve epyri peinō, morijō oke koo kaiwerã remě tě peota koo kaiwerã resa. Amō erapy pekupa remě tě itete jĩ owě tã temitã kō koo pupe e'i sa'i, amě owě tã itete jĩ moma'ekwerã (temitãgwerã) kō koo pupe".

Ajaire jě koo osikãgatu ky'y remě ipary kō waapy tã, amě ojaryi kea omoisyry era kupa, wera ijapãsí koo mytery pě kupa, amě ipary kō wapy koo ky'y, wãrimã ma ětě tata pupe ky'y kupa, ovãe tata sa'i pě ky'y. Amě sa'i rima araraãkã oveve oo, a'e omovou tata amě ve yvytuwai, wapy korijō tě jĩ ity oo koo kupa. Ajaire morijō kee remě oo taivigwerã esa, owě itete jĩ koo pupe.

Sa'i retamã kagwerã jĩ ojinō mani'y romō, amō sa'i po kãgwerã asa'y romō oo. Sa'i pyakwerã jě ojinō kara romō, sa'i moma'e kwerã (tu'ekwerã) jĩ ojinō jity romō, jity pijōnã mō ovaja rerã. Sa'i ãkãgwerã jĩ amě pako ypy romō ojinō, sa'i reã'ãi gwerã jĩ avasi romō ojinō, sa'i ruwy kwerã jĩ uruku romō ojinō, sa'i ro'o kwerã mani'o rapokwerã romō ojinō, sa'i rekarukwerã jĩ tukupi romō ojinō, sa'i apirawerã kurawa romō ojinō, sa'i retamakã gwerã asikaru romō ojinō, sa'i pykwerã jĩ kara pypevu romō ojinō, sa'i reywerã kara'y romō ojinō, sa'i retamakã gwerã ruwy kwerã asikaru pijōnã romō ojino, sa'i pepo kwerã komana romō ojinō, sa'i susu kwerã (kamykwerã) amě ojinō murutuku romō, sa'i rãigwerã monovi romō ojinō, sa'i ape kãgwerã pakoarypy romō ojinō.

Ripe amō Pakita remikuwa

Ovo tě jĩ jyy oo yvyra reity koo romō karamoe remě, oka'u jĩ jyy mijã, yvyra reity ovo tě jĩ oo kupa, ya pupe oo kasiri jyy kō to'u, amě jĩ jyy ojiga "ekwa tě mijě pijaneity, ekwa tě mijě pijaneity" e'i jĩ ojiga.

Ajawyi age'e remě jyy jara tě yy pupe ity ipi, i'ywa rewarãmō, aekwerã ve wereko.

Ošñirã'i jĩ koo upa, ajaire koo ovo tě jĩ okai upa, "monotã pō koo sireko itã " e'i tite taivigwerã

kõ. Ovo tẽ jĩ ajaire koo kaiwerã ojitã, morijõ kerã mejĩ taivĩgwerã oo mije koo resa, oema jĩ ky'y mani'y kõ koo kaiwerã pupe, amẽ jĩ e'i taivĩgwerã kõ ky'y, "ajeywete sipõ kõ janejarã ovo tẽ koo ojitã tã e'i jane" e'i kupa.

Ojimogeta kupa:

- Ojitã põ avasi peko pupe? e'i
- Nojitã e'i jĩ taivĩgwerã
- Epo'ẽ ajawti erea'ãi werã rekyi avasi romõ e'i jĩ janejarã taivigwerã pẽ.

Opõ'ẽ jĩ amẽ taivĩgwerã janejarã rea'ãĩ gwerã rekyi, avasi romõ tẽ jĩ wekyi kupa, ajaire avasi ovo tẽ jĩ oo ojitã koo pupe, amẽ jĩ janejarã e'i taivĩgwerã kõ pẽ ky'y "pemokajã avasi erekonẽ ronõ, pemo jiapyapyri kõ erekonẽ" e'i ijupe kõ.

Nairu remikuwa Anyra mani'y ome'ẽ ma'ẽ rewarã

Karamoe remẽ naikoi jĩ mani'y amõ mijarã naikoi ve mijã. Ajawyi anyra gã jẽ taivĩgwerã ypy o'u iko, kwary pিরerã rẽ jĩ o'u kupa. Ji'iveay jẽ taivĩgwerã oo anyra juka takuru kwarã pupe wyi, ojivyjivy taivĩgwerã anyra apisa. Ko'ẽ mẽ ji'ive oo mijẽ, amẽ jĩ anyra opy taivĩgwerã imoamai, amẽ jĩ ijarã okuwa ky'y. Amẽ jĩ taivĩgwerã anyra rõvijã rẽ õma'ẽ, amẽ anyra rõvijã õjavõ taivigwerã ea pẽ katu ijuka, anyra rovijã jĩ taivigwerã ojuka ity okarã mytery pẽ, takuru kwarã pupe jẽ anyra rõvijã tui upa. Ijaty jĩ taivĩgwerã rëagwerã oke, ajamã'ẽ ninẽi jĩ taivigwerã rëagwerã, janejarã ayvu rupi tẽ jĩ a'e vo.

Ajaire anyra rõvijã e'i wajyry kõ pẽ "takomẽ pãtatãgwerã mõ emimoi ta'u" e'i jĩ, amẽ tajyry kõ õmimoĩ takomẽ, oropẽ aryvo opiro imoaty. A'e jĩ anyra rõvijã ukumi opo pupe, i'e katu kyty warã inegwerã jĩ omomitura takome jikumikwerã reve, a'e jĩ õmopo'ã kwaima'e romõ. Ajaire ijau kyty warã inegwerã omomitura takomẽ jikumikwerã revê, a'e õmopo'ã waivi romõ. Amẽ jĩ taivĩgwerã oma'ẽ ajaire, itete jĩ anyra rõvijã remitãgwerã kõ, meju tẽ jĩ o'u anyra rõvijã a'e rẽ jĩ oma'ẽ.

Ajaire ojivy tã kupa ky'y, amẽ anyra rõvijã ome'ẽ taivĩgwerã pẽ mani'y, mani'o pirã, mani'o ja'u, mani'o te'ẽ (manikwerã), karape, kara ja'yry reityka, mynyju, pako (...)

Ojivy jī ajaire taivīgwerā oo wena kyty, mōa'ārowā wera mani'y wena kyty. Ajaire ovotē jī jyy kō koo oity, ajaire ovo tē koo okai, ovo te jī mani'y ka ojitā, ovo te jī mani'o ojikyry, ovo tē jī kasiri ojinō. Itete jī ovo tē moma'e kō ojinō (opsiko).

Mani'y taivīgwerā ōjā panakō pupe, amē jī ovo tē panakō weraraa mani'y imoaty koo pē, ovo tē jē mani'y ojiōtā koo pupe. Ajaire oo kō'emē esa taivīgwerā eruarerā, mani'y jī py'awarā mō owē ma, mani'o py'a warā mō jī apo pa. Janejarā ra'yry tē jī ajama'ē mani'y weru anyra rōvijā wyi.

Ajaire oypē e'i "ekwa mani'o pē" e'i taivīgwerā, ajaire jī ijyy weru mani'o, amē e'i mijē oy pē: "ovo tē mani'o ojikyry tā māmā" e'i tite jī, amē ijy e'i "evo tē akryry tā", amē e'i korijō jī imemyry ijupe "nevote karuaru ajawyi ekyry mani'o eiko"e'i.

Oty'o ijy pyraty upa, amē jī e'i oy pē: "māmā e'u tukupi" e'i jī oy pē, "na'u'āi" e'i jī ijy omemyry pē, "āmimoi tātē ije iwa" e'i. Ajawyi aekwrā ve age'e remē jamimōi tē tukupi.

Temitā gwerā ija maēkō

Teju amō Nairu remikuwa

Uve asikaru jarā a'e tē o'u asikaru ipi, janeupe amē ijypisupa. Paje ōma'ē ee amē asikaru jarā tē, jane vo tē tyru tē jē oppypy ereko, ajawyi jama'ē ee pisu romō tē. Ijakarā ma'ē omopapai asikaru remē ojipy ijyva rē ijarā amē jane jyva ay ipi. Ijakarā ma'ē omopai tā asikaru remē ojimopije ra'ī jamaratae pupe, amō piripirikwā'ī, kwākwā pupe ojimosimo ra'ī, ojipy mosimo teve asikaru mopaita.

Jipo mopije remē tē asikaru jarā noporokuwai, noma'ēi teve janere amē noekyi teve ja'yry agā ipi.

Nijajipo mopije remē asikaru jarā wenapā'ā apikwa tā ja'yry agā ipi, amē noata'āi ja'yry. Asikaru jamopai tā remē jae napā'ā mopije ra'ī ja'yry piripirikwā'i pupe amē tē nokuwai ijarā.

Moju pirā vo tē nanā jarā, tyru pupe tē jī ekoi ijarā. Nānā japo'o remē ja'yry oja'o, oja'o rēmē jamopije jamaratae pupe amē tē ja'yry agā omojivy nānā jarā.

Omyy tē jity jarā ajama'ē, paje oma'ē ee mirā vo tē, ojimojanypa tē e'i paje kō. Jajipiju rā'ī ja'ysakryry amē jity jo'o ta, amē tē ja'yry agā noekyi jity jarā era ipi.

Ku'a amō

Karana'i remikuwa

Temitā gwerā jarā rewarā kō.

Nānā jarā ajagā vo tē, avuaygā teve, nipokoi teve ajama'ē nānā jarā. Ijakyri tesō nānā jarā, ijypy pejī wapy upa, ajawyi ja'ysakyry mē nijapo'oi nānā ipi, janekery pē tē jama'ē nānā jarā rē ajagā vo tē, amō e'i teve joupe janekery pē “moma'ē rapō neposiko enānā rē” e'i, ajawyi imemy ma'ē nopo'oi nānā ipi, awī wyi kyjaiko, ivo teve apya.

Paje korijotē ajama'ē oma'ē ee nānā jarā rē, mirā tē pe'y noma'eī nānā jarā rē, okerypē korijō.

Asikaru ypiso vo tē asikaru jarā isuuky tē ajama'ē, nipajei ma'ē pisu vo tē oma'ē ee ipi, paje oma'ē asikaru jarā rē mirā vo tē.

Asikaru ypype opo'ā upa ijarā, ajawyi imemy ma'ē nomopai, amō ajawyi tanogarā nomopai teve asikaru ipi. Imemy ma'ē omopai asikaru remē omoja'o ja'ysakyrerā ipi. Omotekorā imemyry, asikaru jarā wekyi jarā i'āgā eraa amē oja'o.

Jity jarā vytao tē, isovā tē ajama'ē, jity ypy pē tui upa ijarā ipi. Paje amē oma'ē jity jarā rē mirā vo tē, nipajei ma'ē amē vytao romō tē oma'ē ee ipi,

ajawyi imemysaky ma'ē nojo'oi jity ipi, ojo'o remē omotekorā tā imemyry, o'ā ekyyi teve tā ja'yry jity jarā amē. Ivo teve tanogarā nojo'oi jity ipi.

Pi'i amō Kurapi'a remikuwa

Mirā vo tē ka'āi jarā ajama'ē yvyugā tē jī ka'āi jarā, karamoe ve jī taivīgwerā ōma'ē kā'āi jarā rē a'e rupi age'e remē jakuwa.

Karamoe remē jī taivīgwerā weraa omery koo kyty, amē jī e'i omemyry pē: “epo'o ene amē ka'āi ejupa, mani'o ije amē ajo'o tā aiko” e'i jī

omemyry pē, ajaire jē sa'i ojivy tite omemyry resa ka'āi ypy pē, naikoi imemyry, ka'āi po'oa pewyi ve ōkajā oo, nojikuwai maty pō oo ma'ē. Amē sa'i ojivy oo oka kyty imomewa uu pē. Omome'u ovijāgwerā kō pē, amē ji e'i uu pē: “papa nepary pē kā'āi epo'o ejupa a'e tite, a'e pewyi ve okajā oo, ajivy tite esaa, naikoi”.

Paje tē jī tamō ajama'ē, ajaire tamō wekyi omakure imosu, amē jī e'i wajyry pē “ka'āi jarā tē epary oinugatu newyi” e'i jī wajyry pē imomewa, amē e'i tajyry uu pē “papa mono tā pō nepary” e'i jī uupē.

Amě e'i tamõ wajryr pě "nemenã jimi'a puku toopy epary toerojivy" e'i wajryr pě. Amě jĩ imenã opy jimi'a puku, amě tẽ jĩ ka'ai jarã omojivy tajryr tamõ pẽ.

Mirã vo tẽ paje oma'ẽ amě ka'ai jarã rě opaje rupi, nipajei ma'ẽ amě yo vo tẽ õma'ẽ ee.

Jane kery pẽ mirã vo tẽ jãma'ẽ kã'ai jarã rě. Yo vote kã'ai jarã rě nipajei ma'ẽ omã'ẽ amě, paje tẽ mirã vosõ tite omã'ẽ kã'ai jarã rě, ajawyi imemy ma'ẽ nopo'oi ka'ai ipi, ijarã amě õ'ã ekyitã imemyry.

Pako jarã

Nipajei maěkõ pisu vo tẽ pako jarã rě oma'ẽ. Paje opaje rupi mirã vosõ tite omã'ẽ pako jarã rě. Janekery pẽ mirã vo tẽ jamã'ẽ pako jarã rě ipi.

Mirã vo sõtite ajamã'ẽ paje omã'ẽ ee, ajama'ẽ mirã nipajei ma'ẽ ãjã vote oma'ẽ ee.

Ja'yry tẽ o'ã ekyi pako jarã iij omopai pako remě, omoja'õ teve ja'ysakyrerã ipi, omogaray teve ja'ysakyrerã ipi, amě paje tẽ okuwa opaje rupi.

Nipajei ma'ẽ moju vo tẽ pako jarã rě omã'ẽ, ipaje ma'ẽ ikamisa tẽ pako jarã rě õma'ẽ, iijva poko jũme teve jẽ pako jarã.

Teju amõ Nairu remikuwa

Mani'õ jarã

Mirã vo tẽ ajama'ẽ mani'õ jarã, uve awerã kõ ipirã rupi, ajama'ẽ uve ikamisa, yvyugã ijarã ajama'ẽ, mani'õ rě oja'a ma'ẽ tẽ ajama'ẽ, a'e pẽ ijarã eu ipi, koo pupe tui upa wemitã gwerã pyri, ojimo'y wemitã gwerã kõ rě rewarã mõ wãrõ upa, ajama'ẽ paje tẽ oma'ẽ mani'õ jarã rě, amě awi nipajei maěkõ noma'ẽi ijarã rě ajama'ẽ. Nipajei ma'ẽ õma'ẽ ee remě moma'e romõ tẽ ijupe kõ.

Ajawyi imemy saky ma'ẽ nojo'oi mani'õ okyje ijarã wyi rewarã mõ, amě awi ojo'õ sõ remě mani'õ jarã õ'ã ekyitã ijuka imemyry reve jĩ.

Ajama'ẽ imenã rě noma'ẽi mani'õ jarã, ma'e wyi tẽ imena rě noma'ẽi, nojo'oi mani'õ rewarã mõ.

Imemy saky ma'ẽ ojo'õ tã mani'õ remě ojipoãñõ rã'i oo ta koo kyty, ojipo mosimo amõ ojipy mosimo kwãkwã pupe, amõ jamaratae pupe ojipo mopije piye, amõ ojipy mopije ve amě tẽ oo mani'õ jo'õ remě nimanyvoi. Amě mani'õ jarã okyje tã imemy saky ma'ẽ wyi, amõ ijakarãsaky ma'ẽ wyi, ojipoanõ ywete oo mani'õ jo'õ ajawyi.

Karana'i remikuwa

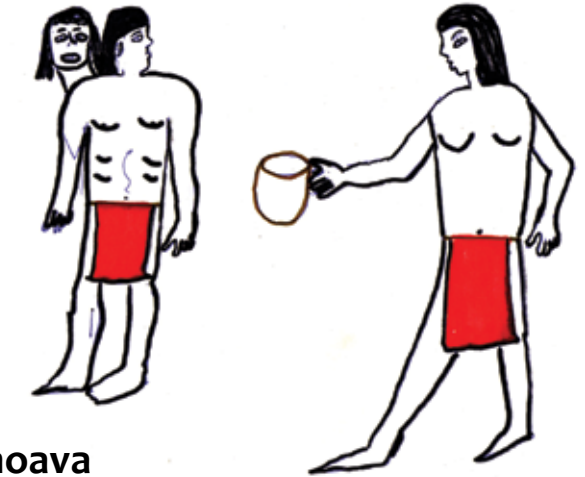
Mani'o jarā

Mirā vo tē mani'o jarā rē paje kō ōma'ē, nipajei ma'ē oma'ē okery pē korijō mani'o jarā rē.

Ajama'ē imemysaky ma'ē nojo'oi mani'o, amē ojo'o sō remē imemyry ojukatā, ojimoi katu tā imemyry pē, iyy nojukai amē ogyva moay korijō.

Ajaire amō kō omogeta “awi pē nijajo'oi mō mani'o eu neupe” e'i imemysaky ma'ē pē.

Amē awī imemysaky ma'ē oo tā koo kyty remē uruku pupe ōmosō ra'ī otypoe, amō ojipiju teve, opāvō teve piriirikwā'i omemyry po'yry romō, amē tē mani'o jarā nokuwai ja'y sakyrerā, amō imenā ojipiju teve oo werekwarā rupi, ojimopije jamaratae pupe wetama rupi, amē awi nimemyi ma'ē kō rē amē ōma'ē tē nimanynvoi mani'o ojo'o remē, ajawyi imemy saky ma'ē korijō tē nojo'oi.

Mani'o jarā omoava

Koo kyty jī oo jimona'arā weru mani'o ipiro, aekwery peve jī werueru mani'o ipiro, keveyvate jī mani'o pিরerā tui upa. Iyy jī otyvei ajaire mani'o pিরerā upa, amē jī iyy otyvei remē operepere warapa okwa iwyyi, warapa e'i jī iyy, yvyra sāime pupe jī ojuka, morijō jī warapa ojuka, turuwa pupe jī omimōī, kā'aī ku'i jī oinō warapa mimoī pupe, apykyre kyty tē jī iyy ojuka warapa, oo koo kyty remē tē jī, ovaē jī ajaire koo kyty wyyi, amē e'i iyy “awi kō warapa ajuka nerenone” e'i, wekyi jī iyy erokwa to'u, “āa e'u” e'i jī jimona'arā pē, a'e o'u upa amē e'i: “mapō yy mamā,” e'i jī iyy: “naerui yy pē, ekwa ey'u, wāi kawasū era yy kyty” e'i, oo jī amē, ojipyākā mota jē o'a yvyra rapo rē, so'o romō jī oo etekwerā, a'e so'o romō iposi'a ātā umy ējī, aekwery peve jē tui ijāka werā.

Noi jī imenā upi, monorepō novae e'i jī imena oo jī imena akypy rupi, o'a tesipō ojiakāgo e'i jī, kui pe'e tē jī kawasū omomo imono, opo jī omenā aropy rē ojipy, ajaire werojivy jī era oka kyty, so'o romō

ĩ oo etekwerã, imenã ĩ ojimi'utã mijã, itijakwerã mejutykwarã ĩ omo'ytã to'u mijã, o'u tã tẽ mijã, amẽ ĩ wekyi ĩ iwa omenã wyi, nomoji mi'uokai ĩ omenã, werõ'au ĩ eroke, iposí'a aryvo ĩ oke akagwerã upa, kõ'ema ĩ amẽ ĩ opo mijẽ ijarypyre ojipy, ĩ'ive ĩ itija wapoí, amẽ ĩ wekyi iwa iwyi, omõsinigay ĩ omenã mono kuwa põ areko imomoi ewyi e'i ĩ imenã, amẽ ĩ rykyry ĩ omojã era jaã renamõ, ojiupitã tãĩ jaã rẽ, amẽ ĩ ike ewyĵy e'i ãkagwerã pẽ, owyĵy ĩ amẽ, jaã ypy pẽ ĩ owyĵy. Ojiupi ĩ imenã oo jaã rẽ, opo'o ĩ jaã imopopo "kui orokanẽ" e'i ĩ imenã ijupe, amẽ ĩ e'i "wero, wero, wero"(...) e'i ĩ akãgwerã ojisyry syry oo iko, ojapara oo vykwaẽ kyty kuípe ĩ erro!, "wero!, wero!"... E'i ĩ oo iko, ãmeve ĩ owyĵy õjanã oo imenã.

Ojivy imenã oo oka kyty, ara ity jaã wryy pẽ e'i ĩ ovaẽ.

Ajaire tapi'irã ovãe jaã potyry rẽ, a'e peve ĩ tui ãkagwerã upa. Tapi'irã o'u tã ĩ jaã potyry mijã. amẽ ĩ ãkagwerã opo tapi'irã aryry rẽ ojipy, tapi'irã o'u tã ĩ ka'aro mijã ame ĩ ãkagwerã o'u o'u ĩ tapi'irã wyi, osinigay ĩ tapi'irã, nomojimi'uokai ĩ tapi'irã, ajawyi õmanõ, amyay teĵĩ tapi'irã ojuka. Tapi'rã omanõ remẽ ojisyry ĩ akãwerã tapi'irã rãagwerã wyi.

Meru ĩ moa'ã rowã tapi'irã nẽ rẽ, meru weraa tapi'irã negwerã yva kyty uruvu sirẽ ĩ eroapy. Meru rupi ve ĩ uruvu owyĵy tapi'irã negwerã rẽ, amẽ ĩ akãgwerã opo ojipy uruvu aryry rẽ, uruvu weroveve eraa yva kyty, amẽ weraa ijape yva rowaipy rẽ, a'e age'e remẽ ojikuwa yva rowaipy rẽ, a'e pẽ ãkagwerã eu. Taivigwerã okainõ omajã a'e vo remẽ.

Temitã gwerã jarã kõ rewarã

Uve temitãgwerã ijamaẽkõ, imemy saky maẽkõ pẽtẽ okãte'ã ajama'ẽ temitãgwerã jarã amõ ojimony'a ma'ẽ pẽ. Mirã marãne'ã gwerã kõ pẽ amẽ nõkãte'ãĩ temitãgwerã jarã kõ.

Amõ jajiova mopirã tẽ koo kyty nou ipi ame tẽ ãĵãgã nopo rovaesai ipi. Amõ jajipiju tẽ yyrasa nou ipi koo kyty ame tẽ moju noporojukai ipi.

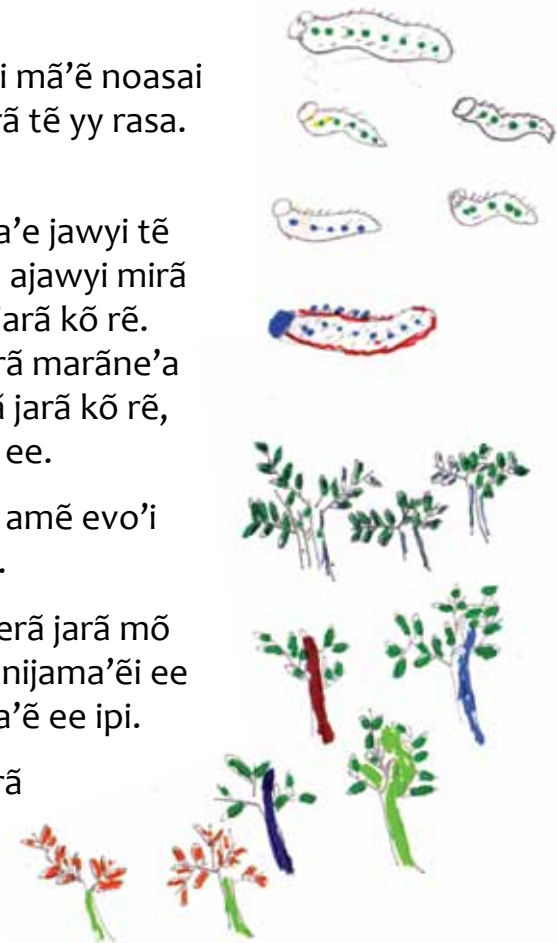
Amõ ja'uma'ẽ rẽ noposikoi mã'ẽ noasai teve yy ipi, ajawyi ojimopirã tẽ yy rasa.

Paje amẽ mirã votẽ omã'ẽ temitãgwerã jarã kõ rẽ, ma'e jawyi tẽ yvyra jarã tẽ paje omopaje ajawyi mirã vo tẽ oma'ẽ temitãgwerã jarã kõ rẽ. Okery pẽ kõrĩjo tẽ amẽ mirã marãne'a gwerã oma'ẽ temitãgwerã jarã kõ rẽ, ajama'ẽ ãĵãgã vo tẽ omã'ẽ ee.

Amõ mirã marãne'agwerã amẽ evo'i vo tẽ oma'ẽ mani'o jarã rẽ.

Amõ jane teipe temitã gwerã jarã mõ mijã, ajama'ẽ uve ijarã mõ nijama'ẽĩ ee ipi ma'ẽ, paje kõrĩjo tẽ oma'ẽ ee ipi.

Ojikõ'õ ve temitãgwerã jarã kõ joe ipi, jajimorara temitãgwerã kõ rẽ remẽ teve ojimorara joe ipi.

Temitā gwerā kō jame'ē ojiupe

Temitā oturuka sa'i kō ojiupe ma'ē

Koo kai arāmē sa'i kō oo oykerā resa, amē e'i ojiupe kupa: “nekoo kaipa pō ene” e'i. “ō'ō” e'i amē tykerā.

Amē e'i: “moma'e mani'y pō ene nereko?” e'i ojiupe, ma'e e'i: “mani'o pirā ije areko, amō ipotyrrerā”. Amē e'i sa'i kō: “nereko jē sīpō āwī mani'y” e'i, “ō'ō” e'i. “Ije amē narekoi mani'y, akusi o'u pa ajawyi narekoi” e'i. Amē e'i “eaka'a mani'o pirā'y mō taraa itā eko pē, jity rē oturuka tā mani'y” e'i ojiupe kupa.

Kasiri arāmē ojimogeta teve wemitā gwerā kō rē sa'i kō, e'i ojiupeupe kupa, ajama'ē nume'ēi oka'u remē wemitā ojiupe kupa.

Ojireko ypy mǎēkō amē oy koo pē wyitē omoisyry mani'y kō itā.

Amō taa wanā tē wereko ma'ē amē otija remitāgwerā tē omoisyry itā okoo pē, a'e ajaire ojivy oo oy rena kyty, amē e'i oy pē, “itete jī pipi koo pupe mani'y kō” e'i, amē ijy e'i: “neo mijē nejivy remē eru amō tāotā” e'i omemyry pē, ajaire oo mijē ojivy remē weru ky'y oy pē. A'e ajaire ijy otā oko pupe, omojikwa ky'y, ajaire wetarāgwerā pē ome'ē mani'y mō, oke'i pē, amō oykerā pē, opary pē ome'ē teve tōotā.

Jajireko ypy remē itete jī nijarekoi mani'y mijā

Jajireko ypy remē koo jainō, ajaire japy, a'esī ky'y e'i waiwī oy pē: “aōtā tā mani'y mō eko pē mamā” e'i.

“Oō e'i eōtā” e'i ijy, ajaire kejojā tē mani'y otā waiwī oko pupe. Ajaire pe'ī kwaray remē kwaima'e e'i werekwarā pē. Ja'e mamā kyty e'i, oo ajaire kupa ky'y, a'e pē wyi ajaire erekwarā weru mo'ārowā mani'y kō, itete jī ky'y weru mani'y otija wyi. A'e sī itete jī mani'y otā kupa ky'y, a'eve omojikwa kupa ky'y amō kwaray.

Ajaire nijakuwapa'āi emitāgwerā kō ky'y koo pewyi.

Amō taa kyty jaa remē jaeru ve mani'y ipi, apoywete ma'ē tē ajama'ē jaeru.

Uve pa mani'o napoi ma'ē janerena pē ajawyi, apo ma'ē rē tē jajitupi, ajawyi apo ma'ē tē jaeru ipi amō taa kyty wyi.

Amō taa kyty jaa rēmē, jara moma'e ra'yrrerā, kure, arara, matō ra'yry, amō jara teve, kea, ko'ā, paira, raparā. A'e rē jamojituruka mani'y kō, amō kara, jity, namu'a, ite tē mani'y, amō kara, amō jity, amō namu'a ma'ē tē ajama'ē jaeru.

Karamoe tamõ kõ pirawiri kyty wyi werueru mani'y kõ, ajaire pirawiri wanã kõ owẽ ma oo Kamopi kyty ky'y.

Ajaire age'e remẽ orove Kamopi kyty ky'y a'e kyty wyi oroeru teve mani'y ipi.

Amõ Wajãpi Amapari wanã pewarã oo ve omena Kamopi (Guiana Francesa) kyty, ajaire ijy amõ tuu (ipapa) oo omemyry resa, amẽ koo kyty weraa. Amẽ itete jĩ oma'ẽ omemyry remitãgwerã kõ rẽ, amẽ e'i omemyry pẽ: “ epyteporo mani'y mõ tara, naikoi ãrapijarã janerena rupi” e'i. Amẽ imemyry waka'a mani'y oypẽ. A'e weru ijy wena pẽ, aekwerã ijy omojikwa wena pẽ.

Ajapaire ijy oka'u wena pẽ, amẽ etarãgwerã kõ ojatyka ipyri: ijoke'i kõ, ipary kõ, tykerã kõ, ikypy'yry kõ, imemy kõ, imemytaty kõ...

Amẽ e'i oka'u reme: “ itete jĩ aeru amõ taa kyty wyi mani'y kõ ememyry wyi.” Amẽ e'i etarã gwerã kõ: “ eme'ẽ ikõ amõ oreupe nẽ” e'i, “õõ” e'i amẽ.

Ajaire ome'ẽ wetarã gwerã kõ pẽ, aekwerã weraa imojikwa etarã gwerã kõ.

Mono jawyi wajãpi kõ itetejĩ õtã temitãgwerã kõ ipi

Ma'e jawyi nijaõtãi temitã pe'i ypy tẽ ipi, itetejĩ jaõtã temitãgwerã remẽ tẽ ory oje ipi, amẽ teve nijatyavoi ipi. (Ijarã amẽ ory). Ame tẽ itete jĩ moma'eyva koo porã janowẽ jane ãkaragwerã kõ potamõ ipi.

Amõ itete jĩ jaõtã remẽ tẽ nijamõkãjãi temitãgwerã kõ ipi. Amõ ma'e jawyi itete jĩ jaõtã temitãgwerã ipi:

- Uve koaky'y teamã mani'o ma'ẽ
- Mani'o typy'o'y
- Kasiri pupurã'y
- Mani'o mejue'e'y
- Mani'o te'ẽ'y (manikwerã)
- Mani'o ijyy mejuãtã rã
- Mani'o wariu'y (warivo'y)

Koo pyau porã temi'õ kyry ja'uypy mã'ẽ:

- Avasi
- Karau
- Mani'o ja'u

Amõ jamogeta ve temitãgwerã kõ itã ipi, amẽ tẽ ory temitãgwerã kõ owẽ, amẽ nijamogetai itã remẽ naoryi, amõ napoi teve, ijarã tẽ wenu jamogeta temitãgwerã remẽ.

Pe'ĩpe'ĩ tẽ ajama'ẽ jaõtã mani'y koo pupe, amõamõ gwerã korijõ tẽ ajama'ẽ jaõtã ipi, ajama'ẽ amõ kõ koo pupe itete jĩ ve mani'y kõ (temitãgwerã kõ). Ajawyi jaõtã itete jĩ tẽ temitãgwerã kõ koo rupi, amẽ te nimokãjãi.

Karamoe warā temitāgwerā kō

Karamoe remē itetejī uve remitāgwerā kō mijā. Ajaire oroity tesō oroo amō tena kyty, kāriperu kō weru tekōranā imōtatāma orere sārāpu eu tekōranā rerā pē, ajawyi tē amōamō gwerā temitāgwerā kō oromokajāma. Nijamoisyryi ma'ē okajā, ajamā'e uve mani'y itetejī maēkō age'e remē, amōamō gwerā temigwerā kō noromokajā'āi mijā. Akusi o'upa teve imukajā temitāgwerā ipi.

Amō punai (FUNAI) ore moaty pa ēte orereru Ymitiku pē, Ymitiku eu tena pē. A'e pē punai ore moaty pa remē oromōkajāma ore remita gwerā pe'ī pe'ī tē.

Punai emigwai orere kāpu rē peposiko e'i oreupe ajawyi teve oromokajā ore remitāgwerā kō.

Kumakary wanā kō noenui punai ayvu, pejo peposiko e'i tite ijupe kō. Ajawyi kumakary wanā kō nomōkajaī wemitā gwerā kō itete jī maēkō.

Karāmo arā janejiapy rerā kō rewarā

Ma'e remē jane jiapyrerā kō omokajā tā jimitāma, karai tē ojimitā ijupe kō remē, ema'ē karai nokuwai itete jī moma'e tāma, jane siotā jane koo reme te itete jē jajimitā, amō jamoisyry temitā gwerā koo pyau pupe.

Ma'e remē itete jē temitā kō jareko maēkō nomokāja'āi kupa, karai rē nomoeako'i koo kupa remē, amō ovote ojimitā remē ojimitāma noity āi kupa. Amō ikarakuri ma'ē karai kō (jakāsi'ī rovijā jarā nokwai imuu oko toity remē), neako'i ee kō remē.

Ovo teve jane parykwerā kō opytā jakāsi'ī rovijā rā'aga, a'e pupe tē okoya tā, amē naeako'i āi karai kō rē, o karakuri rē awī opytā kupa, ametē okuwa jitā okoya kupa, amō jyy pupe nokuwa'āi okoya kupa, jakāsi'ī ra'āga retē eako'i tā kupa

Amō karai kō remi'ō'y oityoka tā jimitāma kō. Amō earai taryve koo reitya wyi kupa.

Okoya jī iko maekō nomokajama ywe'e'āi wemitāgwerā kō amē itete jī maēkō. Amē wemitā gwerā wereko jitā itete jī ma'ē, nome'ei wemitā'y mō wetarā pē remē omōkajā taryve amē.

Ma'e remē omokajā tā wemitā gwerā kō kupa, nuvei koo kō remē. Ma'e jawyi tē ore noromōkajaī orevo revo tē oroereko oreremitā rā kō wyi.

Como foi feito este livro

Este livro foi feito ao longo de duas oficinas sobre roça que aconteceram no ano de 2007, das quais participaram pessoas de várias aldeias da Terra Indígena Wajãpi.

Nessas oficinas, jovens alfabetizados participaram como monitores, fazendo pequenas pesquisas com os casais mais velhos que participaram da oficina. Assim, os conhecimentos desses casais mais velhos foram registrados para compor este livro.

As oficinas sobre roça fizeram parte do projeto “Fortalecimento cultural e sustentabilidade na produção e consumo de alimentos dos Wajãpi do Amapari (AP)”. Esse projeto foi feito para ajudar os Wajãpi a pensar e refletir sobre problemas alimentares atuais e futuros, tais como o aumento no consumo de alimentos industrializados e suas consequências, além dos problemas ligados à roça que influenciam diretamente na qualidade da alimentação e no uso da terra, tais como: o uso de agrotóxicos, o aumento do tamanho das roças, a contratação de brancos para derrubar e plantar as roças, entre outros problemas.

Além de discutir essas questões, as oficinas também tinham como objetivo a produção de um material de leitura que valorizasse os conhecimentos wajãpi sobre a roça e sobre as plantações. O resultado é o livro *Temitãgwerã kō rē jimo’ea*.

Presidência da República
Ministério da Educação
Secretaria Executiva
Secretaria de Educação Continuada, Alfabetização, Diversidade e Inclusão
Diretoria de Políticas para Educação do Campo e Diversidade
Coordenação Geral de Educação Escolar Indígena

Universidade Federal de Minas Gerais
Reitor: Clélio Campolina Diniz
Vice-Reitora: Rocksane de Carvalho Norton
Faculdade de Letras
Diretor: Luiz Francisco Dias
Vice-Diretora: Sandra Maria Gualberto Braga Bianchet
Núcleo Transdisciplinar de Pesquisas Literaterras
Coordenadora: Maria Inês de Almeida

Iepé – Instituto de Pesquisa e Formação Indígena
Diretoria: Lúcia Szmrecsányi (Presidente), Nadja Havt Bindá (Tesoureira), Juliana Rosalen (Secretária)
Conselho Editorial: Denise Fajardo Grupioni, Dominique Tilkin Gallois, Luis Donisete Benzi Grupioni, Lúcia Hussak Van Velthem, Lux Boelitz Vidal
Coordenador Executivo: Luis Donisete Benzi Grupioni
Coordenador Executivo Adjunto: Décio Horita Yokota
Coordenadora do Programa Wajãpi: Simone Ribeiro
Coordenação do Projeto de Edição do livro: Lúcia Szmrecsányi

Este livro foi produzido no âmbito do Projeto “Fortalecimento cultural e sustentabilidade na produção e consumo de alimentos dos Wajãpi do Amapari (AP)”, executado pelo Iepé em parceria com o Apina – Conselho das Aldeias Wajãpi, e financiado pelo Programa de Promoção da Igualdade de Gênero, Raça e Etnia do Ministério do Desenvolvimento Agrário - MDA, entre 2006 e 2007, que viabilizou sua primeira edição.

A publicação da segunda edição deste livro foi aprovada pela Comissão Nacional de Apoio à Produção, Edição e Distribuição de Material Didático Indígena – CAPEMA, instituída no âmbito da Secretaria de Educação Continuada, Alfabetização, Diversidade e Inclusão – SECADI do Ministério da Educação – MEC, criada por meio da portaria no. 13, de 21 de julho de 2005. Sua impressão ocorreu no âmbito do Convênio SECADI-UFMG, FALE - Faculdade de Letras/UFMG, Literaterras, Belo Horizonte, Minas Gerais.

Produção do livro

Coordenação das oficinas e do livro

Joana Cabral de Oliveira

Colaboração na segunda oficina

Giuliana Henriques

Textos e ilustrações

Ajareaty Wajãpi, Ana Wajãpi, Iri'a Wajãpi, Jatoni Wajãpi, Japukuriwa Wajãpi, Jawapuku Wajãpi, Kamaratupanã Wajãpi, Karana'i Wajãpi, Karara Wajãpi, Kari Wajãpi, Ku'a Wajãpi, Kurapi'a Wajãpi, Maka'i Wajãpi, Marãte Wajãpi, Marinau Wajãpi, Nairu Wajãpi, Namaira Wajãpi, Namy Wajãpi, Ororiwa Wajãpi, Pakitu Wajãpi, Pamy Wajãpi, Pi'i Wajãpi, Pororipa Wajãpi, Pupira Wajãpi, Ripe Wajãpi, Rosenã Wajãpi, Seremete Wajãpi, Tãtare Wajãpi, Teju Wajãpi, Toãtoã Wajãpi

Revisão

Lúcia Szmrecsányi, Sílvia Cunha, Rosenã Wajãpi e Jawaruwa Wajãpi

Projeto gráfico e diagramação

Ana Marconato

Capa

Ana Marconato, sobre desenho de Jatoni Wajãpi

Realização

Iepé – Instituto de Pesquisa e Formação Indígena

Apina – Conselho das Aldeias Wajãpi

Apoio Institucional ao Iepé

Embaixada da Noruega e Rainforest Foundation Noruega

Apoio à publicação

1ª edição:

Ministério do Desenvolvimento Agrário - MDA

2ª edição:

Ministério da Educação - MEC

FALE - Faculdade de Letras/UFMG, Literaterras - Belo Horizonte, MG

Tiragem

2.000 exemplares

Realização

Apoio

Ministério da
Educação

